

KULCSÁR KRISZTINA

„Von seiner Hochheit allenthalben recommendiret wird”

*Kapcsolat és karrier Albert szász-tescheni herceg
helytartósága idején**

*„Von seiner Hochheit allenthalben recommendiret wird”. Relations and career
during the first years of Prince Albert of Saxony, Duke of Teschen, lieutenant-
governor of Hungary*

Based on archival material from the Hungarian Royal Court Chancellery Archive in Budapest, this study examines the extent to which the selection and advancement of officials were influenced by Prince Albert of Saxony (who became Duke of Saxe-Teschen in 1766). He was appointed by Maria Theresa, his future mother-in-law, as the lieutenant-governor of the Kingdom of Hungary in late December 1765. From the official papers, it is possible to ascertain the reasons given for changes in personnel in the Hungarian Royal Lieutenancy Council, the primary government body (of which the Prince was the president) responsible for domestic policy in Hungary. The period under consideration is between 1765 and 1771. The influence of Prince Albert, an outsider in Hungary, was hardly discernable in the early four years. Appointments were invariably decided by the sovereign, Queen Maria Theresa. During this time, Prince Albert's role was mostly limited to proposing individuals for non-salaried, so-called supernumerary posts or honorary councillorships. However, following the introduction of a new, more professionalised administration in 1769, the Hungarian Royal Lieutenancy Council required more

* Jelen tanulmány a 2013. november 5-én „A szakszerűsödés jegyében. Hivatalok és hivatalnokok a 18. századi Magyarországon” című konferencián „Személyzeti és hivatali változások a helytartótanácsban Albert szász-tescheni herceg helytartósága idején” címmel elhangzott előadásom alaposan kibővített és átdolgozott változata. Az újabb kutatásokat a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K 143017 számú projektje (A magyarországi rendiség politikai kultúrája, 1526–1848 II.) segítségével végeztem. Az idézet Mednyánszky János báró kapcsán: MNL OL, A 39 1770/6149.

experienced and qualified staff. Consequently, Prince Albert had the opportunity to advance his trusted officials who had proven their administrative efficiency. He achieved the promotion of talented secretaries to the rank of councillor, for example, even if it occasionally involved unorthodox methods. The sources also show that low-paid, lower-ranking officials received a pay increase, and from 1776, a special bonus. Hence, the files of the Hungarian Royal Court Chancellery clearly demonstrate that Prince Albert had an influential role in proposing candidates for administrative offices.

Keywords: Kingdom of Hungary, administration, professionalisation, Maria Theresa, lieutenant-governor of Hungary, Prince Albert of Saxony, Duke of Teschen

A klasszikus igazgatástörténet, a hivatal- és hatóságtörténet kutatása napjainkra jelentősen módosult: új kutatási irányok és tendenciák jelennek meg, és a történészek újabb forráscsoportokat vonnak be a vizsgálataikba. Egyre inkább előtérbe kerülnek a prozopográfiai, hivatalnoktörténeti vizsgálódások, amelyek egyes jelentősebb személyiségek mellett jól körülhatárolható csoportokra irányulnak, és kvantitatív, sőt kvalitatív kérdéseket is felvetnek.¹

Jelen tanulmányban a 18. század derekán a Magyar Királyság helytartótanácsi hivatalnoki karában tapasztalható változást nem a számokban kifejezhető módon vagy csoportok révén vizsgálom, hanem egyénekre lebontva annak járok utána, milyen okai voltak a kinevezéseknek, előléptetéseknek, esetleg leváltásoknak. Ehhez elsőként a vizsgálatokhoz használható egykorú, nyomtatásban megjelent vagy kéziratos forrástípusokat veszem sorra, majd egyes személyek konkrét példáján keresztül keresem arra a kérdésre a választ, mennyiben befolyásolta a hivatalnokok személyét és előrejutását az a tény, hogy Mária Terézia 1765 december végétől helytartót nevezett ki a királyság élére.

Nyomtatott források

A prozopográfiai és hivatalnoktörténeti vizsgálatokat tekintve a 18. század kutatója összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben van, mint a 16–17. századot kutatók. A kora újkor első két évszázadával foglalkozó történészek általában jegyzőkönyvekre, egy-egy fennmaradt ügyiratra vannak utalva, ritkább esetekben elszórtan megőrződött hivatali kinevezésekre, feljegyzésekre támaszkodhatnak. A forrásadottságoknak, a forrásbőségnek köszönhetően a 18. századi idősakra vonatkozóan legtöbbször nem kell már keserves munkával, apró adalékokból összegyűjteni a hivatalnokok nevét, pályafutásuk határköveit, vagy a csekély mennyiségű

¹ Cserpes – Szijártó 2010; Szijártó 2014; Szijártó 2019; Szijártó 2021.

ránk maradt iratból rekonstruálni egy-egy hivatal struktúráját, működését, feltérképezni alkalmazottjainak karrierjét.²

A 18. századi nyomtatásban megjelent források között első helyen kell említenünk az ún. sematizmusokat (tishti címtárakat) és az udvari kalendáriumokat,³ amelyek nem ismeretlenek a magyar kutatók előtt, de érthető módon csak a hazai vonatkozásokat vizsgálták. Ezek az összeállítások kezdetben még kéziratos formában, majd később nyomtatva kerültek kiadásra. Elsőként, 1629-ben az „Elenchus congregationum” jelent meg, a pápai udvar kiadványa a központi egyházi hivatalok személyzetét sorolta fel. Az állami (tishti) címtárak sorát Franciaországban 1644-től nyomtatták „États de la France” néven, majd 1683-ban indult meg az „Almanach Royal” sorozat.⁴ A Német-római Birodalmon belül a legkorábbi ismert állami kalendárium (*Amtskalender*) Bécsben jelent meg, 1692-ben „Kaiserlicher Hof- [und Ehren-]kalender” néven (1806-ig folyamatosan kiadták). A korai kötetek azonban még nem igazi sematizmusok, mivel kezdetben csupán az Aranygyapjas-rend lovagjait sorolták fel – a kötetek 1716-tól közöltek rendszeresen hivatali tishti címjegyzéket. Ezt követte 1701-től 1806-ig egy másik sorozat, „Kaiserlicher, Königlicher und Erzherzoglicher Staats- und Standeskalender” címen. Oldalairól meg lehet tudni, ki milyen posztot töltött be a bécsi központi és udvari hivatalokban, az egyes lovagrendekben, a hadseregben, a tartományi igazgatásban. A Német-római Birodalomban csak a 18. században kerültek kiadásra más tartományok és birodalmi városok hivatali jegyzékei (Szász választófejedelemség: „Jetzt-lebendes königliches Dresden” 1702; Poroszország: Berliner „Adreßkalender” 1704; Nürnberg: „Verzeichnis der Nürnberger Regenten, Beamten und Bedienten” 1705/1706; Würzburg: „Würzburger Hof- [und Ehren-]kalenders” 1707).⁵

A Magyar Királyságban először még nem önálló kötetként, hanem a népi kalendáriumok mellékleteként láttak napvilágot az ilyen jellegű hivatali összeállítások. A kiadók döntése mellett szólt, hogy a kalendáriumoknak biztos felvevőpiaca volt, így várható volt, hogy elkelnek ezek a kötetek is. Legkorábbinak egy 1730. évi sematizmust tartunk, ez azonban nem vált rendszeres kiadásúvá.⁶ A királyságban először Streibig József győri könyvkiadó nyert el privilégiumot egy címtár

² L. erre legújabbban: Fazekas 2021.

³ Bauer 1997–2005.

⁴ Fallenbüchl 1986. 137.

⁵ Bauer 1997–2005. 2. 3–6.; Noflatscher 2004. 61.

⁶ Vö. Fallenbüchl 1977. 305. Itt még nem tudta azonosítani a Schwartner Márton által legkorábbinak tartott magyar sematizmust: *Calendarium Soproniense ad annum Christi MDCCXXVII. pro notitia uniuscujusque diei, tam astronomica et politico-juridica quam oeconomica* (H.n., é.n. [Sopron, 1727], fol. 92 l.; Streibig József Antal soproni nyomdász kalendáriumában), egyetlen példányát állítólag az MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára őrzi. A Streibignek szóló kalendáriumnyomtatás privilégiumáról: MNL OL, A 1 1727/76.

nyomtatására, ebben egyházi személyek, nemesek és tisztviselők névjegyzékét is megjelentethette. Ezt sokáig még nem önállóan, hanem más kötetbe kötve, a pozsonyi Speiser (Spaiser, Spaiszer) nyomdával társulva az évente kiadott kalendáriumokhoz kötve adta ki. 1738-tól már Speiser Ferenc is külön privilégiumot nyert el a tiszticímtárak kinyomtatására.⁷ A 18. században a Magyar Királyságban több különböző sematizmus létezett: 1737-ben indult meg Pozsonyban a „Magyar-Országi státusok titulusival bővített, új kalendarium”, a győri kalendárium („Calendarium Jauriense”) mellékleteként is publikáltak sematizmust, valamint létezett egy nagyszombati kiadvány. A nagyszombati jezsuita nyomdában 1675-től évente jelent meg a „Calendarium Tyrnaviense”. Ennek kötetei elég későn, csupán 1758-tól kezdődően tartalmaznak sematizmust („Ecclesiasticae et seculares regni Hungariae dignitates ac honorum tituli pro anno ... congesti”). Később a jezsuita rend feloszlata és az egyetem (így az egyetemi nyomda) budai, majd pesti átköltözése után megváltozott címen jelent meg („Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi”).

E sematizmusok adatai irányadónak számítanak, és az egyház tisztviselőinek jegyzéke mellett világi hivatalit is tartalmaznak.⁸ Ezekből a 18. század első felére vonatkozóan csak hiányosan ismerhetjük meg a legfontosabb kormánysszervek hivatalnokait. A legkorábbi, 1738. évben a Magyar Királyi Udvari Kancellária, a Magyar Királyi Helytartótanács és a Magyar Kamara alkalmazottjainak neve szerepel. A később kiadott kötetek már az alsóbb rendű hivatalnokok (írnokok, járulnokok) neveit, sőt a segédhivatalok személyzetét is felsorolják. Megtalálhatók bennük a bíróságok, vagyis a Hétszemélyes Tábla, a Királyi Tábla, a kerületi táblák, a Báni Tábla és a Horvát Kerületi Tábla tisztviselőinek névjegyzékei is.

Ezzel az értékes adathalmazzal azonban óvatosan kell bánni. Már Fallenbüchl Zoltán is felhívta arra a figyelmet, hogy a sematizmusokat is tartalmazó kalendáriumok az adatgyűjtés és a nyomdai átfutási idő miatt az adott évet megelőző esztendő személyzeti állapotát mutatják be, vagyis adataik általában a megjelenés előtti év őszének állapotait tükrözik vissza. Az év végi (október és december között) bekövetkezett változásokat tehát értelemszerűen nem tudták figyelembe venni, azokat csak a rákövetkező évi kalendáriumban tüntették fel, így esetenként egész évre hiányos adatokat tartalmaznak.⁹ Ezért ezek az adatok nem vehetők teljes mértékben alapul egy vizsgálat során, viszont a kezdeti lépésekben, az évkörök hozzávetőleges megállapításakor segítségünkre lehetnek. A sematizmusok adataiból kiindulva feltárhatjuk a levéltárakban őrzött hivatali kinevezéseket, véleményezéseket, a személyzeti változásokra vonatkozó kiadatlan forrásokat, és így

⁷ MNL OL, A 1 1738/72.

⁸ L. legújabban: Sebők 2022. 38–39.

⁹ Fallenbüchl 1986. 129.; Sebők 2012. 18.; Sebők 2022. 24.

pontosíthatjuk az életrajzi adatsorokat, az eddigi szakirodalom bizonytalan vagy téves megállapításait.

Kéziratos források

A Magyar Királyság esetében a 18. század kezdetétől már rendelkezünk egykorúan összeállított hivatali személyzeti listákkal, ún. *status personalis*okkal, amelyek évről-évre számvetést adnak az adott hivatal alkalmazottairól, néha megjelölve az év közbeni változásokat is. A fizetési listákat is tartalmazó hasonló jegyzékek egyes esetekben szintén rangok és nevek szerint sorolják fel a hivatalviselőket, de találhatunk olyanokat is, amelyek pusztán a beosztásokhoz járó fizetés összegét és az egyéb juttatásokat tüntetik fel. A hivatalviselők nevéről ilyenkor általában nem értesülünk. A 18. század végén már külön kötetek is készültek az egyes kormányhatóságok hivatalnokgárdájáról, mivel a hivatalok maguk is törekedtek arra, hogy a személyzetükre vonatkozó adatokat egybegyűjtsék. Ember Győző máig alapvetőnek számító munkájához például egy olyan összeállítást használt, amelyet a Magyar Királyi Helytartótanács irodaigazgatósága részére állítottak össze a 18. század végén, és folyamatosan vezettek egészen 1848-ig, és amely a segédhivatalokban dolgozókat is felsorolja.¹⁰ Kutatásainak köszönhetően így különösen jól feltártnak tekinthető a Magyar Királyi Helytartótanács tisztviselői kara. Fallenbüchl Zoltán Mária Terézia időszakából a kormányiszervek, de különösen a Magyar Kamara hivatalnokainak pályafutását vizsgálta,¹¹ elsősorban a hivatal saját ügyiratai segítségével. A kormányiszervek már működésük kezdetén törekedtek arra, hogy a saját alkalmazottakra vonatkozó iratokat és adatokat egy helyre gyűjtsék. Ezek lettek a kebelbeli ügyek, és ezekből alakultak ki később az ún. kebelbeli ügyosztályok. Az iratok között felvételi kérelmek és folyamodványok, vélemények, előléptetéssel, elbocsátással és nyugdíjazással kapcsolatos ügyek szerepelnek. Az ügyiratok adataiból az egyes személyek előképzettségére, származására, hivatali munkavégzésére, karrierjére is találunk adatokat. Külön kiemelendők az álláskérelmezők beadványai, amelyekben érdemeiket hangsúlyozzák, számot adnak felmenőik és saját képzettségükről és pályafutásukról, sőt gyakran a magas rangú pártfogók ajánlását is mellékeltek.¹² Néhány esetben nem a kinevezéskor értesülhetünk az előzményekről, hanem a hivatali pályafutást lezáró nyugdíjkérelem vagy jubiláció alkalmával. Ilyenkor az ügyiratok felsorolhatják a hivatalnok addigi érdemeit,

¹⁰ Ember 1940; MNL OL, C 97 1–2. kötet. A kötetek jóval részletesebb, pontos dátumokat közölnek a hivatalnokokról, míg Ember Győző műve csak a keretvéyszámokat adja meg.

¹¹ Fallenbüchl 1989; Fallenbüchl 1970.

¹² Erre l.: Khavanova 2018. 54–61.

elvégzett munkáit. Mivel a jelentősebb posztokra történő kinevezésekről (illetőleg a nyugalmazásról) az egyes központi kormánysszervek vagy bíróságok nem dönthettek saját kebelükben, hanem ez a törvényben meghatározott uralkodói jog volt, így az iratok jelentős részét a bécsi székhelyű Magyar Királyi Udvari Kancellária egyes iratsorozataiban kell keresnünk.¹³

Amennyiben ezeket az alap kutatásokat már nem kell elvégezni, és feltártuk a fent ismertetett kéziratos hivatali ügyiratokat, akkor lehetőség nyílik speciális kérdéskörök, társadalmi kapcsolathálók, karrierlehetőségek megvizsgálására, vagy akár karrierutak tipizálására is.¹⁴ Jelen tanulmányom vizsgálati témája az előzőekben leírtak alapján túlmutat a pusztá tényanyag összegyűjtésén és statisztikai adatsorok felállításán, sőt némileg pontosítja, továbbá magyarázza is azokat. A gazdagon ránk maradt hivatali iratok segítségével vizsgálati időszaknak Albert szász-tescheni herceg helytartói éveinek (1765–1780) első időszakát választottam. Tanulmányomban azt kívánom megvizsgálni, hogy ezen esztendőök alatt milyen okokból, milyen indokok alapján került, kerülhetett sor személyi, személyzeti változásokra a Magyar Királyi Helytartótanácsban, amelynek elnökévé Albert herceget helytartóként kinevezték, és megállapíthatók-e döntő évek, amelyekhez jelentősebb változások köthetők.¹⁵

Személyi változások 1765-ben

A Magyar Királyi Helytartótanács felállításáról az 1723. évi XCVII. törvénycikk rendelkezett. Szükszavú paragrafusai megszabták a tanács összetételét: élén a nádor (helytartó) elnökölt, és a 22 tanácsost „a főpapok, mágnások és nemesek rendéből s az ország minden részéből” kell kinevezni. E tanácsosok kinevezése mindenkor uralkodói jogkör volt, de a személyek kiválasztásakor e törvény előírása értelmében tevőleges szerep jutott a Magyar Királyi Udvari Kancelláriának. Ez a kormánysszerv terjesztette az uralkodó elé az állásért folyamodók kérvényeit (1723:XCVII. tc. 1. §), valamint más jelöltek nevét is, majd állást foglalt és javaslatot tett a kérdésben – de ez volt az ügymenet más kormánysszervek vagy bírósági

¹³ Ezek az iratok a korai időszakra vonatkozóan több állagba (Originale referadae – A 1 törzsszám, Conceptus referadae – A 34 törzsszám, Conceptus expeditionum – A 35 törzsszám) kerültek, majd 1770-től az Általános iratok sorozatába, évente újrakezdődő sorszámkok sorrendjében (Acta generalia – A 39 törzsszám).

¹⁴ Papp Gábor: A Helytartótanács köznemesi tanácsosai (1723–1783). Az első eredmények. <http://szijarto.web.elte.hu/PG.html> (letöltve: 2023. március 2.)

¹⁵ Szijártó István korábban 1772–1773-at a „fordulat évének” nevezte (Szijártó 2019. 1199–1200.), újabb kutatási eredményei tükrében ezt módosította. Szijártó 2021. 168–171.

állások esetében is.¹⁶ A jellemzően udvarhű személyeket támogató kancelláriai előterjesztés tehát nagyban befolyásolhatta az uralkodó döntését, akinek azonban nem volt kötelessége elfogadni a kormány szerv előterjesztését. A helytartótanácsban megüresedett alhivatali posztok viszont nem voltak uralkodói kinevezéshez kötve, az irodaigazgatónak joga volt alkalmas jelölteket ajánlania, és ezeket, mint például a lajstromozót, a számvevőt, a kiadót, a futárt maga a helytartótanács nevezte ki többségi szavazás útján a 18. század folyamán.¹⁷

A kormány szerv működésében kétségkívül alapvető változást jelentett, hogy amikor az 1751-ben nádorrá választott Batthyány Lajos 1765. október 26-án elhunyt, Mária Terézia nem hívott össze nádorválasztó országgyűlést, hanem helytartót jelölt ki Albert szász herceg személyében. A szász választófejedelem 1738-ban született fiának a kinevezésében egyrészt közrejátszott, hogy a Habsburg családba tartozóként ismerték el, mivel anyja, Mária Jozefa I. József császár leánya volt. Másrészt (és legfőképpen) Albert herceg e ranggal érdemessé vált a királynő kedvenc leányának, Mária Krisztina főhercegnőnek a kezére, akivel 1766 áprilisában házasságot kötött, és így biztosítva volt a házaspár rangja és jövedelme.¹⁸ A herceg 1765. december 26-án tette le hivatali esküjét II. József német-római császár, társuralkodó és Mária Terézia magyar királynő előtt, mint a Magyar Királyság „provisorio modo”, ideiglenes időre kinevezett helytartója, amíg egy országgyűlés új nádort nem fog választani. A leendő helytartó már esküjében kötelezte magát, hogy minden ügyben a leghasznosabbnak tűnő tanácsot adja, és részrehajlás nélkül a lehető legjobban fog dönteni.¹⁹ Albert ezt megelőzően kezdetben önkéntesként, majd 1760-tól császári-királyi tisztként harcolt a hétéves háborúban. 1763 után Komárom kormányzójának nevezték ki, de a júniusi földrengés pusztításai miatt több hónapig Budán állomásozott. Az államigazgatásról, a magyar viszonyokról és berendezkedésről csupán felszínes ismeretei voltak. Szászországban nem folytatott jogi tanulmányokat, és teljességgel ismeretlen volt előtte a Magyar Királyság jogi helyzete és hivatali működése, a bíraskodás menete,

¹⁶ Ember Győző 1940. 25–26. L. még: Khavanova 2018. 265–266., 273.

¹⁷ 1723:XCVIII. tc. 1 §. Ezen majd csak az 1801. évi utasítás változtatott, az uralkodó döntésére bízta a Helytartótanácsi Számvevőség, a pénztárak igazgatójának és az Országos Főbiztosság kerületi biztosainak, illetve helyetteseinek a kinevezését. A három-három jelölt nevét ugyan a helytartótanács terjesztette fel, de az uralkodó nem volt köteles közülük választani. Felhő – Vörös 1961. 31. Az irodaigazgató jogáról: Ember 1940. 43.

¹⁸ ÖStA HHStA Habsburgisch-Lothringische Hausarchiv, Hausarchiv, Hofkommission in Familienangelegenheiten 1-1. „Verhandlungsakten der zur Regulierung der Familienvermögensangelegenheiten von Kaiser Franz II. aufgestellten Hofkommission und der Staatskanzlei in Betreff des Testaments und der Abhandlung des Nachlasses der Erzherzogin Marie Christine, Gemahlin des Erzherzogs Albrechts von Sachsen-Teschen”. fol. 166r–168r.

¹⁹ MNL OL, A 1 1765/458; MNL OL, N 13 Lad. 67. Fasc. 1. Nr. 2.; MNL OL, A 57 47. kötet, 365–367. oldal.

valamint a hivatalos nyelvként használt újkori hivatali latin is. Éppen ezért joggal feltételezhetjük, hogy helytartóságának kezdetekor (is) rendkívüli mértékben támaszkodott megbízható, tapasztalt szakértőkre, akiket a királynő, Mária Terézia választott ki, vagy akiket éppen tanácsadói javasoltak. Ha kikeressük azokat a (helytartótanácsi) személyi változásokat, amelyekre Albert kinevezésének évében (1765-ben) került sor – akár Ember Győző hivaltörténeti művének jegyzékét használva –, több kinevezés esetében feltételezhetjük, hogy a tiszviselők alkalmazása összefüggött az új helytartó személyével. Ha azonban csupán a kinevezés évét tartjuk szem előtt, akkor akár téves következtetéseket is levonhatunk²⁰ – ezért vizsgálati szempontom esetében a kinevezések pontos dátuma, a kancellária javaslatai és az uralkodói döntés indoklása is rendkívül döntő.

Az egyik ilyen tévedés Niczky Kristóf 1765. évi kinevezéséhez kapcsolódik, amelyet Albert szerepével kötnek össze. Az 1725-ben Sümegen született Niczky tájékozott volt jogi téren, szak- és nyelvtudása, tapasztalata és megbízhatósága miatt 1762. december 9-től áthelyezték a Magyar Kamarától a Magyar Királyi Udvari Kancelláriára.²¹ Erről a hivataláról 1765. november 5-én mondott le, és másnapról kinevezést nyert a Hétszemélyes Táblához.²² Mivel a királynő valószínűsíthetően csak november 11. táján dönthette el véglegesen leendő veje sorsát, ezért Niczky kinevezésének pontos dátumát ismerve nem feltételezem, hogy az udvarhű jogtudós kinevezésekor már az lett volna az uralkodói szándék, hogy támasza legyen Albertnek a jogi kérdésekben a Királyi Kúrián.²³ Ezt megerősíti a kancellária véleményezése is Niczky kérvényéről, amelyet a Kőrös vármegyei főispáni és a grófi rang elnyerése érdekében nyújtott be. Az indoklásban szorgalmát és családjának régi származását emelték ki, valamint azt, hogy így nem lesz rangkülönbség Niczky és sógora, az 1758-tól grófi rangra emelt Fekete György között.²⁴ A szakirodalom Szentkláray nyomán még Niczky grófi címét is Albert herceg közbenjárásával indokolja, sőt a helytartó „hű bürokratájának” nevezik.²⁵ A grófi rangemelés azonban (1765. november 5.) megelőzte a herceg magyarországi időszakát, így téves ez esetben személyes befolyását feltételezni. Az viszont kétségtelen, hogy Niczky a későbbiekben kulcspozíciót töltött be az idegen származású herceg mellett. Ő ismertette meg a tapasztalatlan helytartót a magyar közjogi helyzettel.

²⁰ Amikor például a kinevezés éve egybeesik valamelyik diéta időpontjával, de ezt óvatossággal kell kezelni. Szijártó 2021. 101.

²¹ MNL OL, A 35 1762. Dez. No. 134. és MNL OL, A 79 Niczky Christophorus. Pályafutásáról: Szentkláray 1886. 9.

²² MNL OL, A 35 1765. Nov. No. 137.

²³ Ezt a feltételezést újabban l.: Szijártó 2021. 417.

²⁴ MNL OL, A 1 1765/376. Niczky végül a Verőce vármegyei főispáni címet kapta meg. Fekete grófi címének bejegyzése: MNL OL A 57 45. kötet, 51–55. oldal.

²⁵ Szentkláray 1886. 9. Evans megállapítását idézi: Szijártó 2021. 418.

„Staatskenntniss von Ungarn” címen írt 80 oldalas kisméretű keményfedeles füzet a Magyar Királyság államjogi felépítésébe vezette be a herceget, és rendjeiről, fő hivatalairól és tisztviselőiről, nemzetiségi és felekezeti megoszlásáról és természetesen a törvénykezéséről ad tájékoztatást, de inkább csak alapszinten.²⁶

Egy másik, kevésbé ismert tanácsadót viszont Mária Terézia már kifejezetten a leendő helytartó támaszául választott ki. Kempelen Nepomuk János (Pozsony, 1725. november 28. – Bécs, 1804. március 26.) ezredes Albert herceg segítőjeként került a pozsonyi helytartói kancellária irodaigazgatói posztjára, de a helytartótanácsban hasonlóképpen fontos szerepet kapott. Személye alig ismert, nem úgy, mint híres kamarai tanácsos fivére, Kempelen Farkas, aki nevezetes karriert futott be – a szakirodalom időnként összekeveri a két testvért, vagy akár két Kempelen János létezését feltételezi.²⁷ János katonaként kezdte pályafutását, a Szirmay-gyalogezredben szolgált. 1753 és 1762 között Esterházy Miklós követ mellett találjuk Oroszországban,²⁸ később Ferdinánd főherceg ezredébe osztották be. Innen került át Pozsonyba 1765-ben, bár tényleges kinevezést a Magyar Királyi Udvari Kancellária alkalmazottai között nyert.²⁹ (Itt 1792-ig volt állományban, és ekkor állítólag az Udvari Kamara vette át.³⁰) Mária Terézia nagy becsben tartotta Kempelent, leveleiben mind leányát, mind vejét arra intette, hogy fogadják meg tanácsait.³¹

Kempelen János rendkívüli módon segítette és támogatta az idegen herceget az új posztján. Míg a korábbi gyakorlat szerint maga a helytartótanács elnöke vette át és küldte tovább irodaigazgatójának a beérkező iratokat, addig az iratok 1766-tól először Kempelenhez futottak be, ő készítette el a jegyzéküket és nyújtotta át a helytartónak – és feltehetően referált róluk, hogy Albert is értesült legyen ezekről.³² Ő volt az, aki tanácsaival segítette a helytartót a 15 év alatt. A herceg számos más ügyben is segítséget kapott Kempelentől, aki a reformjavaslatok előkészítésében és megfogalmazásában is oroszlánrészt vállalt.³³ Mária Terézia különféle kegyekkel jutalmazta szolgálatait: 1767-ben a Szent István-rend kiskeresztjével tüntették ki, majd 1774-ben (1765-re visszadátumozott) vezérőrnagyi kinevezést kapott. 1772-ben birtokadományban részesült, 1775-ben királyi adományként elnyerte a Fejér vármegyei Pázmánd birtokát (és ezzel előnevet szerzett).³⁴ 1781-ben

²⁶ OSzKK Quart. Germ. 127. Vö. Kulcsár 2014. 25.

²⁷ Ember 1940. 18.; Szijártó 2021. 413.

²⁸ MNL FML XIII. 13. a. 2. 3. Vegyes iratok. 1755. november; 1758. május 9., 1760. február.

²⁹ MNL OL, A 1 1765/429. Vö. Reininger 2007. 24–26.; Reininger 2011. 27–29.

³⁰ MNL OL, A 79 Kempelen Joan. Nep. Ez utóbbi áthelyezésnek eddig nem találtam nyomát.

³¹ Wolf 1863. II. 215–220.

³² MNL OL, N 13 Lad. 62. Fasc. 12. Nr. 1.; MNL OL, C 42 Idealia. Nr. 65. 1766. január 2.; vö. Ember 1940. 18–19.

³³ MNL OL, P 298 Nr. 2. A. II. 12/2. fol. 8r–v, vö. Kulcsár, 2012; Kulcsár 2019. 1090–1092.

³⁴ MNL OL, A 57 49. kötet, 216–217. oldal; MNL OL, A 57 50. kötet, 192–193. oldal.

ő is csatlakozott a Németalföldre induló főhercegi párhoz, mint magántitkáruk. Kempelen később Sándor Lipót főherceg nádor tanácsadója is volt,³⁵ és csak 1795-ben nyugdíjazták élemedett korára való tekintettel.³⁶ Kivételes karrierjét így nem csak tehetségének és szorgalmának, hanem az uralkodóház és kiváltképpen Albert herceg szolgálataiban töltött éveknél is köszönheti.

Tanácsosi és titkári kinevezések a Magyar Királyi Helytartótanácsban 1765–1766-ban

Több évből származó helytartótanácsi kinevezési iratot megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a tényleges (fizetéssel járó, *actuarii*) hivatali állásokra bekerült alkalmazottak java része elsődlegesen hivatali üresedés (*vacantia*, *Vakanz*) miatt jutott kinevezéshez. A munka elvégzése érdekében ezekre a halálesetek következtében megüresedett tanácsosi vagy titkárhelyekre mihamarabb új alkalmazottakat kellett felvenni, az előre megszabott létszám- és fizetéskeretet azonban nem lehetett túllépni.³⁷ Éppen ez okból egyes feltételezésekkel szemben úgy vélem, a kinevezések időpontja sokszor véletlenül esik egybe éppen az országgyűlés záróévével, mivel az elhunyt tisztviselőket pótolni kellett. A rendelkezésre álló források alapján megállapítható az elhalálozások és az üresedések pontos időpontja, és így kijelenthető, hogy az 1765. évi alkalmazások Albert herceg helytartói kinevezésével sincsenek összefüggésben. Februárban például két helytartótanácsosi állás üresedett meg, gróf Keglevics József, illetőleg gróf Illésházy József elhunyt miatt, majd júniusban nyugalmazták Domsics Mihály titkárt.³⁸ Ezeket a posztokat be kellett tölteni, de az álláshelyekre nem belső emberek léptek előbbre, hanem kívülről érkezettek kerültek.³⁹ Ezzel a gyakorlattal egyre sűrűbben találkozhatunk az 1760-as évek végén – kérdés, milyen befolyása volt ebben (ha egyáltalán) a hercegnek helytartói évei során.

1765-ben ekkor került a kormány szervhez Csiba János mosoni alispán, Sauska Antal a kassai kerületi főbiztosságtól, továbbá Klobusiczky József, aki a kalocsai érsek magántitkári posztját cserélte fel a helytartótanácsival. Kinevezésük pontos

³⁵ L. a főherceg nádornak készített javaslatait: MNL OL, I 50 Fasc. 37.

³⁶ ÖStA HHStA Habsburg-Lothringische Familienarchive, Hausarchiv, Handarchiv Kaiser Franz, 20-2-1. „Akten betreffend die Einrichtung des Hof- und Hausstaates für den Erzherzog Joseph als Locumtenens (Statthalter) in Ungarn, 1795.07.21,” fol. 263r.

³⁷ L. erre Pálffy Miklós magyar udvari kancellár felterjesztését a kancellárián bekövetkezett üresedésről: MNL OL, A 1 1759/28. A fizetésekről: MNL OL, A 1 1759/126.

³⁸ MNL OL, C 97 1. kötet, Keglevics Josephus, Illésházy Josephus, Domsics Michael.

³⁹ Egy 1760. december 12-én kelt rendelet a Magyar Kamara számára ugyanakkor előírta, hogy üresedés esetén a külsős jelöltekkel szemben a már hivatali alkalmazottakat részesítsék előnyben. Khavanova 2008. 1265. 64. lábjegyzet; Khavanova 2018. 89. A helytartótanács részére kiadott ilyen rendeletről egyelőre nincs tudomásom, jelen kutatásaim során több ellenpéldával találkoztam.

dátuma és a jelölésükre tett kancelláriai véleményezés alapján bizton állítható: e változások a hivatali üresedések folytán váltak szükségessé, és egyáltalán nem függték össze Albert herceg személyével. Ez alkalommal tehát (még) csak arról a folyamatról van szó, amelyet Szijártó István „a bürokraták hatalomátvételének” nevez,⁴⁰ vagyis egy újabb olyan hivatalnoki garnitúra kiépítését figyelhetjük meg, amelyik nem csupán az uralkodóház iránti hűségéről, hanem szakértelméről és képességeiről ismert. E hivatalnokok külön feladatai közé még nem tartozott a Szászországból jött herceg munkájának támogatása.

Kinevezésük mikéntje és kapcsolatrendszerük feltárása meggyőzhet minket arról, hogy mindhármuk esetében a kliensi viszony döntött – a kinevezési iratok tartalma túlmutat azon, hogy csupán feltételezzük az esetleges személyes támogatásokat,⁴¹ és ez megmagyarázza, miért nem belülről választottak új hivatalnokot. Nagyabonyi Csiba János a magyar udvari kancellár, gróf Eszterházy Ferenc javaslatára részesülhetett kinevezésben. Esetében jól kimutatható az évszázadokon át létező patrónusi–kliensi kapcsolat: mint a vármegye főispánja, Eszterházy saját „emberét” kívánta bejuttatni egy biztos, jövedelmező állásba, jelen esetben a Királyi Táblához, miután Pászthory Lászlónak a Hétszemélyes Táblára történő kinevezése következtében megüresedett ott egy ülnöki hely.⁴² Az indoklásban a magyar udvari kancellár a személyes ismeretségen túl (Csiba már húsz éve szolgált mosoni alispánként⁴³) pártfogoltja udvarhú érdemeire hivatkozott: Csiba az 1764-ben megnyílt országgyűlésen lojalitást mutatott, és már a kezdetektől támogatta az adóemelés – a kancellár ezzel az érveléssel kívánta elnyerni a királynő jóindulatát.⁴⁴ Ajánlása azonban mégsem volt elégséges, sőt a jelölt kormánypárti beállítottsága sem. Az uralkodónő saját kezű véleményében ugyanis a rátermettséget és a kompetenciát vette figyelembe: Csibát a Királyi Táblához „túl gyengének” vélte, vagyis nem tűnt számára kellően tapasztaltnak és jártasnak az ott tárgyalt jogi ügyletekhez. Mária Terézia javaslata volt az, hogy Csiba „vigaszképpen”⁴⁵ nyerjen el egy tanácsosi helyet a helytartótanácsban. Még hozzá nem is akármilyen helyet: ugyan létszámfelettinek vették fel, de évi 1500 forint fizetést és szavazati jogot is kapott.⁴⁶

⁴⁰ Szijártó 2019. 1201.

⁴¹ Szijártó 2021. 531–532.

⁴² MNL OL, A 1 1765/77. 1765. március 23.

⁴³ 1740 és 1748 között állítólag vármegyei jegyző volt, alispáni feladatáról a szakirodalom nem tud: Mihály 1985. 19. A kinevezési irat egyértelműen az alispánságát említi: MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1765. április 9.

⁴⁴ Téglás 1928. 104. Csiba a paszkvillusok által kifigurázott alak volt az 1764/65. évi országgyűlésen, aki az udvar partján állt.

⁴⁵ „wohl aber verdient er bilig eine consolation”. MNL OL, A 1 1765/77. Vö. Khavanova 2005. 1109.

⁴⁶ MNL OL, A 1 1765/77. 1765. március 23.; MNL OL, A 35 1765. Apr. No. 44. 1765. április 9.; MNL OL, A 35 1765. Apr. No. 136. 1765. március 26. A helytartótanács iratai között: MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1765. április 9.

Ez a kinevezés ugyan nem cáfolja azt a feltevést, hogy az udvarhű diétai szereplés elősegíthette az egyének hivatalhoz jutását,⁴⁷ de a körülmények a szakértelem fontosságáról is árulkodnak. A tehetséges, kompetens pályázók hiánya az 1750-es évek végén már komoly panaszként állt Pálffy magyar udvari kancellár felterjesztésében,⁴⁸ ami szintén azt mutatja, hogy egy-egy hivatali állás elnyeréséhez nem volt elegendő csupán a magas rangú pártfogó szava – a szaktudás és a jártasság elismerését azonban sokszor csak a kinevezési okiratok javaslataiból és az uralkodói döntések indoklásából deríthetjük ki.

Klobusiczky József esetében is egy kliensi-, vagyis támogatott–támogató–üggyel van dolgunk.⁴⁹ Magas rangú patrónusa Batthyány József kalocsai érsek volt, aki mellett 1760-tól titkári feladatokat töltött be.⁵⁰ A fiatal grófot szintén 1765 nyarán nevezték ki fizetés nélküli (*sine salario*) titkári helyre a helytartótanácsba.⁵¹ Kandidálása nem újkeletű: már 1763-ban pályázott, akkor Csintó Imre megüresedett helyére. Kérvényében jogi tanulmányait és gyakorlatát hangsúlyozta, és az érsek is megbízható és pontos munkaerőként jellemezte.⁵² Batthyány két év múlva is melegen támogatta, és ekkor már Bács vármegye törvényszékén (vagyis a köz érdekében) szerzett tapasztalatára is hivatkozott, míg ifjú titkára saját magyar, latin és német nyelvtudására. Klobusiczkyt tehát nem a helytartó javaslatára vették fel, viszont esetében is döntő szerepet játszott patrónusa-ajánlója, Batthyány József.⁵³

A pontos dátumok és más ügyiratok figyelembevételével Sauska (János) Antal⁵⁴ tanácsosi kinevezéséről és annak indokáról is tiszta képet kaphatunk. Ezek alapján úgy vélem, nem diétai fellépése (mint Baranya vármegye követe) miatt vált 1765-ben helytartótanácsi tanácsossá,⁵⁵ sokkal inkább a sorozatos beadványai-val ért célt. Sauska az 1730-as évek végén az orosz-osztrák-török háborúban már az eszéki főbiztosi kerület biztosa volt, majd 1754-től a kassaiban töltött be ugyanilyen posztot. Alig egy év múlva azonban már egy jövedelmezőbb helytartótanácsi

⁴⁷ Sziájtó 2010. 251.; Sziájtó 2021. 101., 530–531.

⁴⁸ MNL OL, A 1 1759/90.

⁴⁹ Khavanova 2014. 1213–1214.

⁵⁰ Klobusiczky kalocsai időszakáról nem sikerült újabb adatokat fellelnem. Köszönöm Lakatos Andor segítségét (Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár).

⁵¹ MNL OL, A 1 1765/204. 1765. június 21.; MNL OL, A 35 1765. Jun. No. 97.; MNL OL, A 35 1765. July No. 100. 1765. június 21.

⁵² MNL OL, C 42 Fasc. 19. Nr. 170. 1763. február 17. Klobusiczky József kérvénye és gróf Batthyány József kalocsai érsek támogatólevele, 1763. február 10.

⁵³ MNL OL, A 1 1765/204. Batthyány József ajánlása, Kalocsa, 1765. április 28. Hivatali előmenetelében kevésbé játszhatott szerepet, hogy 1766-ban házasságot kötött Timon Klárával, aki ugyan Timon József helytartótanácsosnak volt a leánya, a hivatalnok azonban már 1763-ban elhunyt. Ember 1940. 202.

⁵⁴ A nevét csak Sauska Antalként írta alá, én is így nevezem.

⁵⁵ Nem osztom Sziájtó István véleményét. Sziájtó 2021. 101.

tanácsosi alkalmazásért folyamodott, sikertelenül.⁵⁶ Az ehhez hasonló próbálkozások nem csak rá, hanem az egész korszakra jellemzőek, hiszen egy állami hivatali poszt évtizedekig, a nyugalomba vonulásig biztos megélhetési forrásnak számított. Ahogy az előzőekben is bemutattam, az állásfolyamodványok száma általában akkor növekedett meg, amikor egy-egy hivatalnok elhunyt a miatt esély mutatkozott egy üresedésben lévő poszt elnyerésére. Az ismételt kérvények arról az elszántságról tanúskodnak, amellyel Sauska (és kortársai is) próbált egy kinevezéshez jutni. Beadványából kiderül, hogy a patrónusi rendszernek döntő szerepe volt: Sauskát az Országos Főbiztosság akkori igazgatója támogatta – ennek egyik jeleként írásban biztosították a jelentkezőt arról, hogy a következő üresedés alkalmával „vigasztéppel” őt fogják választani (*consolation*). Másik eszköz a személyes kapcsolat volt: a kérvényekben több utalást találunk arra, hogy a jelöltek audiencián tették tiszteletüket az uralkodónőnél (esetleg más magas rangú főúrnál) vagy próbáltak meg így állásért, fizetésemelésért, taksaelengedésért folyamodni. Sauska 1759-ben az igazgató támogatást ígérő levelére hivatkozik, hogy így ő nyerhesse el a Török József áthelyezésével megüresedett helytartótanácsi helyet, és a legkülönbébb érvekkel próbálta megszerezni az áhított állást, alkalmazva a kérelmek szokásos érveit.⁵⁷ első sorban az elődök (vagyis apja, Sauska Ferenc) 52 évi szolgálatát említette, de felsorolta saját érdemeit, hangsúlyozván, milyen hasznot hajtott már a kincstár számára az adóbehajtás terén. A kérvényben szót ejtett az ellátásra szoruló testvéreiről is, amellyel a királynő szociális érzékenysége és nagylelkűségére kívánt hatni.⁵⁸ Az újabb sikertelen pályázat után Sauska 1762-ben megint próbálkozott.⁵⁹ Folyamodványát akkor a Barinay László elhunytával megüresedő álláshely megszerzéséért nyújtotta be, és ekkor is apja érdemeit emelte ki, de szintúgy nem járt sikerrel.⁶⁰ Újabb két év múltán a Timon József tanácsos halála utáni üresedés apropóján jelentkezett – ekkor nem kevesebb, mint öt jelölt közül választották ki végül őt, pedig a többi pályázó számos támogatólevelet és bizonyítványt nyújtott be.⁶¹ A kancellária indoklásából kiderül, végeredményben apja érdemei estek nála nagy súllyal a latba: több mint fél évszázados szolgálati ideje és munkája elismerésre méltó volt.⁶² Sauska Ferencet kezdetben a kamaránál,

⁵⁶ MNL OL, C 42 Fasc. 19. Nr. 170. 1756. december 15.

⁵⁷ Khavanova 2008. 1257–1261.; Khavanova, 2018. 130–142.

⁵⁸ MNL OL, A 1 1759/90.

⁵⁹ MNL OL, C 42 Fasc. 19. Nr. 170. 1762. április 29.

⁶⁰ A szakirodalom a neveket összevissza használja, és így gyakran összemossa az apát a fiával: Fallenbüchl 1992. 314., No. 86.; Ódor 1995. 28.; Szijártó 2021. 98–99. A tévedések nem meglepők, mivel Sauska Ferencnek hat gyermeke volt, és nevüket maguk is több változatban használták. A folyamodványok adatai alapján egyértelműen különbség tehető a két személy között.

⁶¹ MNL OL, A 34 1764/218.

⁶² L. erről fia beszámolóját: MNL OL, C 42 Fasc. 19. Nr. 170. 1762. április 29. Sauska Antal kérvénye. Fallenbüchl 1970. 296. Az apák által szerzett érdemeiről, amelyeket a következő generációnál

majd gyakorlati tudása miatt az újonnan kialakított helytartótanácsi számvevőségben alkalmazták számvevőként (miközben kamarai állását is megtartotta, sőt címzetes kamarai tanácsosi rangot kapott).⁶³ 1730-ban (saját bevallás szerint ekkor már harminc éve állt állami szolgálatban) előléptették helytartótanácsi tanácsossá. Itt 1754. évi jubilálásáig működött, többek között ő volt az 1733. évi céhreform egyik kidolgozója.⁶⁴ A hivatalnok apa érdemein kívül a kancellária 1764-ben egyáltalán nem említette meg Sauska Antal diétai szerepvállalását (nem úgy, mint Csiba esetében), csak eszéki, majd kassai kerületi főbiztosi tevékenységét, tehát diétai részvétele nem volt meghatározó.⁶⁵ A személyes ismeretség és a szóbeliség mindenképpen döntő lehetett esetében, mivel felmentették a kinevezéskor kötelező taksa lefizetésétől – a királynő ezen határozatát Sauska személyesen jelentette Eszterházy kancellárnak.⁶⁶ A kitartó kérvényezés eredményeként a hivatalnok az 1782-ben bekövetkezett haláláig helytartótanácsosi tisztséget viselt. Úgy vélem, az előzőekben bemutatott folyamat bizonyítja, hogy apja és saját hivatali érdemei, nem pedig diétai szereplése befolyásolta a hivatalhoz jutását.

1765-ben a jubilált Domsics Mihály titkár helyére hasonlóképpen nem egy belülről kiválasztott hivatalnok került, hanem egy külsős, szendrői Aszalay József.⁶⁷ Aszalay a megalapítástól fogva a magyar nemesi testőrségnél szolgált, az elsőként felvettek között volt Borsod vármegye jelöltjeként. Ezt követően öt éven keresztül szolgált a gárdában (1760. június 1-től 1765. augusztus 30-ig), és mint oly sokan a testőrök közül, ő is polgári hivatalt kívánt vállalni. Feltehetően nála is a személyes ismeretség játszhatott közre, de ekkor még nem beszélhetünk a (leendő) helytartóhoz fűződő kapcsolatról, hanem az uralkodóház többi tagját ismerhette Bécsből.⁶⁸ Saját kezű kérvényt nem őriznek a levéltári állagok, talán pályáznia sem kellett – a királynő a Domsics jubilálásával megüresedő helyre már június 1-jén név szerint őt nevezte ki, más jelöltre nincs adat. Esetében gárdistaként tanúsított viselkedését, lelkiismeretességét és jogi ismereteit díjazták.⁶⁹ Tényleges kilépésére viszont csak szeptemberben került sor, mivel az udvar júliustól Lipót főherceg esküvője miatt Innsbruckba vonult ki, ahol Aszalay is jelen volt a testőrkülönítmény

elismertek: Khavanova 2005. 1214. Sauska Ferencet 1754-ben jubilálták, és 1756. október 8-án hunyt el. MNL OL, C 97 1. kötet, Sauska Franciscus.

⁶³ Ember 1940. 14.

⁶⁴ MNL OL, C 42 Fasc. 19. Nr. 170. 1730. április 19.; Tuza 2013. 142., 162., 164.

⁶⁵ MNL OL, A 1 1765/64. 1764. december 18.

⁶⁶ MNL OL, A 1 1765/131, MNL OL, A 1 1765/366.

⁶⁷ Szendrői Aszalay József, született 1740-ben. Arcképe a Nemzeti Portrétárban: <https://npg.hu/portreadatbazis/aszalay-jozsef-1406/> (letöltve: 2023. május 19.)

⁶⁸ Feltételezhető a bécsi ismeretség, bár az uralkodócsalád melletti konkrét testőri beosztásának nem találtam nyomát a gárda levéltárában. HM HIM HL VI. 1. Dienst- und Befehlsprotokoll 1761–1765. passim. Köszönöm Kiss Gábor és Kemény Krisztián segítségét.

⁶⁹ MNL OL, A 1 1765/201; MNL OL, A 35 1765. Jun. No. 139., MNL OL, A 35 1765. Sept. No. 70.

tagjaként, így kérvényezte, hogy álláshelyét később foglalhassa el, de addig megkaphassa fizetését.⁷⁰ (Mivel Mária Terézia Domsicsnak kegydíjként kezdetben a fele, majd később mégis a teljes fizetését meghagyta, Aszalayt először csak fele titkári fizetésért alkalmazták, vagyis ügyeltek arra, hogy a kiadások ne lépjék túl az előírt keretet.⁷¹)

A helytartó herceg tényleges „hivatalba lépésének” dátumát ismerve (1766. január, de eskütételére is csak 1765. december 26-án került sor) mindenképpen érthető, hogy az 1765. év nem hozott, nem hozhatott jelentős változásokat a helytartótanács alkalmazottai körében. Mai szemmel nézve akár meglepő lehet, hogy 1766-ban sem figyelhető meg alapvető változás az alkalmazottak személyében. Ez a tény egyértelműen azt mutatja, hogy a bevált, tehetséges hivatalnokok tudásában megbíztak. Nem volt jellemző, hogy elmozdították volna őket a helyükről (ez nem is volt szokás), illetőleg – napjaink gyakorlatából visszavezetve – azt sem állíthatjuk, hogy tömegesen alkalmaztak volna olyan személyeket, akik az új helytartó (vagy tanácsadói) bizalmas köréhez tartoztak. A személyi változások így egyfelől csak üresedések esetén kerülhettek szóba. Ugyanakkor már az 1723. évi törvény is lehetővé tette létszámfelüli alkalmazottak (*supernumerarii*) felvételét (1723:XCVII. tc. 2. §). Ilyen helyekre eskütételt követően fiatal nemesi származásúak kerülhettek, akik ugyan fizetést nem kaptak (*sine salario*), sőt szavazati joguk sem volt a tanácsuléseken (*sine voto*), de alkalmuk volt tanácsuléseken részt venni, ott a szükséges ismereteket és a hivatali tapasztalatot megszerezni, így a későbbiekben akár egy rendes, tényleges tanácsosi álláshelyre is nagyobb eséllyel pályázhattak.⁷² Ez utóbbiak esetében már joggal tehetjük fel a kérdést: vajon a hivatalban levő helytartónak volt-e befolyása a kiválasztásukra?

Ha Ember Győző összeállítását vesszük alapul, akkor megállapíthatjuk, hogy 1766-ban mindössze egy új (köznemesi rangú) tanácsosi kinevezésre került sor Fabiankovics (Fabiankovich) Károly személyében. Hivatali emelkedését könnyen magyarázhatnánk előéletével és családi kapcsolataival. Az ügyiratok vizsgálatakor azonban itt is egy jóval árnyaltabb kép és a 18. századi hivatalnoki érvényesülés küzdelmes története bontakozik ki előttünk. Fabiankovics nem számított újoncnak vagy kívülről jött „külsős”-nek, sőt előbbre jutásához nagymértékben hozzájárult nála is a „családi érdem”. Apja, Fabiankovics György 1723-tól titkárként

⁷⁰ HM HIM HL VI. 1. 1765/31. 1765. június 12.; HM HIM HL VI. 1. Dienst- und Befehlsprotokoll 1765–1769. 1765. szeptember 2-i bejegyzés. Az udvartartás augusztus végén tért vissza Bécsbe. Aszalay újabb kérvénye: MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1765. július 20.

⁷¹ HM HIM HL VI. 1. 1765/31; MNL OL, A 35 1765. July No. 115.

⁷² Ember 1940. 4. Batthyány Lajos ilyen tárgyú kérvényére l. MNL OL, A 1 1759/78. Dessewffy József báró felvételét mint tanácsos gyakornok (*consiliarius auscultatus*) ugyan engedélyezték, az ifjú mégsem lett később helytartótanácsi alkalmazott. MNL OL, C 97 1. kötet, Desőffy B. Stephanus.

kezdte a helytartótanácsban, majd 1732 és 1754 között csaknem haláláig (1754. június 29.), több mint húsz esztendőn át volt helytartótanácsi tanácsos.⁷³ Hivatali tapasztalatát jól bizonyítja, hogy miután Meskó Ádámnak, az első irodaigazgatónak a halála után sokáig nem töltötték be ezt a posztot, 1741-ben éppen őt nevezték ki erre a feladatra.⁷⁴ Fiának pályafutását könnyen betudhatnánk a hivatali nemesség összefonódásának, pedig kinevezésének, majd előléptetésének érdekében korai elhunytuk miatt sem apja, sem apósa nem járhatott közben személyesen. (Károly felesége ugyanis Barinay Anna volt, annak a Barinay Lászlónak a lánya, aki 1754-ben éppen Fabiankovics György irodaigazgatói feladatait vette át.⁷⁵) Apja ekkori nyugdíjazásakor azonban mégsem a fiát tették a helyére, tehát a választáskor nem az apai érdem volt a mérvadó – csak annyiban lehetett karrierjére hatással, hogy két év múlva létszámfeletti titkárként alkalmazták a helytartótanácsban, és bár nem volt szokás, mégis kiutaltak neki 500 forint díjazást.⁷⁶

Ezt követően Fabiankovics – Sauskához hasonlatosan – többször is folyamodványt nyújtott be. Ugyan ő már a kormány szerv alkalmazottja volt, de magasabb fizetést vagy tanácsosi kinevezést kérvényezett magának. Már 1762. április 22-én, alig tíz nappal apósa halála után jelentkezett a megüresedett tanácsosi helyre, a rokoni kapcsolat ellenére ismét sikertelenül.⁷⁷ Néhány hónap múlva egy újabb megüresedett álláshelyre pályázott, ezúttal Batthyány Lajos nádor is támogatta – de tényleges előléptetést meglepő módon nem tudott magának kiharcolni. Próbálkozásai, magas rangú támogatója, tovább mind saját, mind apja érdemei eredményeként ekkor csupán egy tiszteletbeli (*honorarius*) tanácsosi rangot nyert el.⁷⁸ A tiszteletbeli címek (hasonlatosan a létszámfeletti álláshelyhez) várhatóan ugyan előnyt jelentettek az esetleges újabb üresedés alkalmával, de ez esetben nem sokat használt: kérvényei évekig sikertelenek maradtak, Timon József elhunytakor ugyan szintén pályázott, de ekkor éppen Sauska Antalt részesítették előnyben.⁷⁹ Fabiankovics Károly végül 1766-ban nyert tényleges tanácsosi kinevezést. Ez – az ügyiratok tanúsága szerint – csak részben volt rokoni kapcsolatainak és apja érdemeinek köszönhető, a sikerben végül Albert herceg szava lehetett döntő. Fabiankovics 1766-ban ugyanis a herceg áprilisi esküvője okán fordult Alberthez,

⁷³ MNL OL, A 1 1766/140. Apja és a saját hivatali érdemeit a kancellária is megemlíti, majd a királynő nyomatékossítja. Az ügyirat kétségtelenül bizonyítja a Szijártó által még csak feltételezett családi kapcsolatot. Szijártó 2021. 358., 181.

⁷⁴ Ember 1940. 42.

⁷⁵ Fallenbüchl 1992. No. 82. Az adatok: MNL OL, C 97 1. kötet. Barinay Ladislaus, Fabiankovics Georgius.

⁷⁶ MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1756. július 27.

⁷⁷ Kérvénye: MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1762. április 22.

⁷⁸ A kinevezésről szóló döntés: MNL OL, A 1 1762/172. Vö. MNL OL, A 57 46. kötet, 128. oldal.

⁷⁹ MNL OL, A 34 1764/218; MNL OL, A 1 1765/64.

hogy az udvari gyakorlat szerint az ünnepélyes alkalomból részesítsék őt abban a kegyben, hogy tanácsosi kinevezést kap.⁸⁰ A lelkes Albert szót emelt érdekében a királynőnél. Az új kinevezés ellen a Magyar Királyi Udvari Kancellária azonban erőteljesen tiltakozott, és a betartandó törvényi előírásra hivatkozott, vagyis arra, hogy a helytartótanácsosok létszáma törvényileg megszabott. A soron kívüli új alkalmazással ezt megszegték volna, hiszen 1766-ban nem volt megüresedett hely és fizetés a helytartótanácsban. Megoldásként ilyenkor jöhetett szóba a többször említett létszámfeletti (vagyis fizetés nélküli) nemes rangú hivatalnokok alkalmazása. Ilyen személy azonban már dolgozott a helytartótanácsnál, az alig korábban kinevezett Csiba János személyében, aki ráadásul teljes fizetésben részesedett.⁸¹ A királynő ez alkalommal nem a törvényi előírást követte, hanem veje kérelmét támogatta, és Fabiankovicsot szavazati és tanácskozási joggal, ugyanakkor a csupán 1000 forintos titkári fizetését megtartva tanácsosnak nevezte ki.⁸² (Helyzetén 1767-ben a tanácsosi teljes fizetés megszerzése, majd az Országos Pénztár vezetőjeként kapott fizetésemelés javított 1783. évi elhunytáig.⁸³)

Új ügyintézési rend – újabb hivatali állások

A kezdeti évek személyi ügyekben tapasztalható – mondhatni – stagnálását követően jóval mélyrehatóbb változások következtek 1769-től. A helytartótanácsban bevezetett alapvető ügyviteli reform a hivatalnoki karon belül is változást vont maga után. Nem tudni, közvetlenül mi vezetett odáig, hogy a királynő vizsgálat révén kívánta feltárni az ügyintézés fennakadásait és a helytartótanács munkájának hiányosságait – vajon Albert herceg jelenléte, vagy (ami inkább valószínűsíthető) sokkal inkább tanácsadóinak éleslátása játszott közre ebben a parancsban? A herceg részéről szakértőnek felkért köznemesi tanácsosok (Balogh László, Herlein Ferenc, Győry Ferenc és Kvassay József) a gondokat a következőkben foglalmazták meg: alkalmatlannak tartották a tanácsosokat; a túl nagyszámú bizottság inkább akadályozta az ügyek intézését (ezekből ekkor már tizenkettő létezett). Mindannyian elégedetlenek voltak az elhúzódó ügymenettel, az akadozó bizottsági munkával és az előadóként a köznemesi tanácsosokra rótt mérhetetlen mennyiségű feladattal. Ezt a véleményt is figyelembe véve Albert herceg saját tervezetében⁸⁴ leszögezte, hogy alkalmas, megfelelő tudású és munkabírásu tanácsosokat

⁸⁰ MNL OL, A 1 1766/140.

⁸¹ MNL OL, A 34 1766/120.

⁸² MNL OL, A 1 1766/179; MNL OL, A 34 1766/121; MNL OL C 42 Fasc. 19. No. 170. 1766. március 27.

⁸³ MNL OL, C 97 1. kötet, Fabiankovics Carolus.

⁸⁴ MNL OL, A 1 1769/33. pag. 40–86.; MNL OL, A 1 1769/34.

kell választani és az alkalmatlanokat nyugdíjazni. A változtatás annál is sürgetőbb volt, mivel az új ügyviteli rend alapja a korábban alkalmazott ún. állandó bizottsági rendszer helyett az előadói rendszer lett, így szükség volt a szakértő és alkalmas tanácsosokra, akik között arányosan kellett elosztani a feladatokat (a főpapokat és az országbárókat kivéve).⁸⁵

Bár Albert tervezetéből több pontot átemeltek a helytartótanács 1769. január 18-i ügyviteli reformjának szövegébe, és a személyi változtatásokról szóló véleményét támogatták, tömeges „elbocsátásról”, nyugdíjazásról mégsem beszélhetünk. Az év folyamán mindössze ketten távoztak a kormányzservtől: gróf Aspremont János főnemesi rangú tanácsos, aki mindössze két év után átlépett a Magyar Kamarához.⁸⁶ A másikuk Csiba Imre országos főbiztossági biztos volt, ám hivatali idejének záróévével óvatosságnak kell bánnunk. Akár a herceg szorgalmazta változással is magyarázhatnánk, bár nem állítható bizonyossággal, hogy alkalmatlansága miatt „kellett” volna távoznia. Csiba saját maga mondott le – hiszen ekkor már 75 éves volt, aki katonaként és civilként is eleget szolgált a Habsburg Monarchiát. 1748-tól állt létszámfeletti (de fizetésnélküli) tanácsosi alkalmazásban, javadalmazást csak 1749-ben nyert.⁸⁷ 1769-ben már rangidős tanácsos volt, de még 1765-ben – feltehetően élemedett kora miatt – sem javasolták, hogy ő legyen a helytartótanács aligazgatója.⁸⁸ Amikor lemondott, Mária Terézia különleges kegyként 1500 forint nyugdíjat engedélyezett neki, valamint azt, hogy mint nyugalmazott tanácsos távol maradhasson a tanácsülésektől, de azokon erejéhez mérten, vagy Albert helytartó parancsára jelenjen meg.⁸⁹ Hogy ezzel a kegyvel mennyiben tudott élni, az ülésjegyzőkönyvek alapján lehet kideríteni – az idős tanácsos mindenestre 1772. augusztus 12-én elhunyt.⁹⁰

Az elbocsátottak számához képest több a tanácsosi kinevezés 1769-ben és 1770-ben, és ez megnövelte a kormányzserv törvényileg előírt létszámát. A helytartótanács ügyviteli reformjával függ össze, hogy ugyanazon a napon, 1769. január 18-án új tanácsosi kinevezésekre került sor, az ő esetükben már egyértelműen bizonyítható Albert herceg befolyása. Ekkor alkalmazták a Tiszántúli Kerületi Ítéltábla ülnökét, siklói Andrássy Istvánt, előléptették Hlavács Jánost és az udvari kancelláriától áthelyezték Skerlecz Ferencet.⁹¹ E személyek bekerülési útvonalai jól példázzák a korabeli bejutási lehetőségek széles palettáját:

⁸⁵ Ember 1940. 22.; Kulcsár 2012. 227.

⁸⁶ Ember 1940. 191–267.; Fallenbüchl 1992. No. 92.; MNL OL, A 39 1771/5849. A kinevezési ügy: MNL OL, E 21 Másolati könyv 1769. 7 oldal. 1768. december 28.

⁸⁷ MNL OL, A 1 1748/45.

⁸⁸ MNL OL, N 12 Lad. 6. Fasc. 18. No. 41.

⁸⁹ MNL OL, A 1 1769/310; MNL OL, A 39 1771/5849.

⁹⁰ MNL OL, C 97 1. kötet, Csiba Emericus.

⁹¹ MNL OL, A 1 1769/28; MNL OL, A 35 1769. Jan. No. 92.

Andrássy a korszak legszokványosabb módján, a korábban már többször bemutatott módon, beadványa útján került be a hivatalba. Amikor Herlein Ferenc tanácsos 1768. december 4-én elhunyt, az üresedésben levő tanácsosi helyre többen is pályáztak. Andrássy az uralkodóházhoz való hűségén túl a Tiszántúli Kerületi Táblánál eltöltött tíz hivatali esztendejére is hivatkozott.⁹² Ugyanekkor, január 18-án lépett elő tanácsossá Hlavács János is.⁹³ Az ő példája jól mutatja a hivatalon belüli karrierlehetőségeket. Hlavács a belső hivatali ranglétrát bejárva került a számára elérhető legmagasabb, tanácsosi posztra. 1742-ben még járulnökként kezdett (1748-ig), majd a számvevőségénél először számjegyző (1748–1752), majd alszámvevő (1752–1757), végül számvevő (1757–1759) lett. Innen került át a helytartótanács titkári posztjára (1759–1769). Tanácsosi kinevezését (1769–1782) a tíz évnyi szolgálat után érdemeire és tapasztalatára való tekintettel nyerte el.

Skerlecz Ferenc (1732 körül – 1802. október 10.) viszont külsősnek számított. Kiválasztásakor különösen sokat nyomott a latba az a tény, hogy jártas volt az úrbéri ügyekben, mivel a kancellárián számos ilyen témájú kiadmányt fogalmazott meg titkárként.⁹⁴ Mivel ezekben az években nagy erőfeszítéssel folyt az úrbérrendezés, addig megszerzett tapasztalata miatt ő azonnal „hadra fogható” volt az úrbéri bizottságban – az egyikben azon négy közül, amelynek fennmaradását az 1769. évi helytartótanácsi ügyviteli reform engedélyezte.⁹⁵ A tehetséges hivatalnok megszolgált a bizalmat, még az év decemberében helytartótanácsi alirodaigazgatónak nevezték ki, és 1775. február 20-án, Balogh László nyugalomba vonulása után elnyerte az irodaigazgatói posztot.⁹⁶

Ez a három kinevezés, illetőleg előléptetés három különféle „bejutást” példáz. Jelen van a belső hivatali rangemelkedés, a kívülről, de más kormány szervtől átkerült szakértő hivatalnok és a teljesen kívülállóként, a vármegyéből vagy alsó fokú hivatalból érkezett (bár „állami szolgálatban” lévő). Három eltérő hivatali út, három azonos beosztás – és azonos támogató. Mindegyik jelölt esetében hangsúlyozandó ugyanis, hogy mindhármuknál a helytartó kérésére és támogatásával történt az előléptetés,⁹⁷ Albert befolyásoló szerepe tehát vitathatatlan.

⁹² MNL OL, A 35 1769. Jan. No. 172. Benne saját kezű beadványa.

⁹³ MNL OL, A 1 1769/28; MNL OL, A 35 1769. Jan. No. 181.

⁹⁴ MNL OL, A 1 1769/28; MNL OL, A 35 1769. Jan. No. 164.

⁹⁵ Kulcsár 2012. 228.

⁹⁶ MNL OL, C 97 1. kötet, Skerlecz Franciscus, Balogh Ladislaus. Az aligazgatói poszt ötlete az igen leterhelt Balogh Lászlótól származik: MNL OL, N 13 Lad. 62. Fasc. 2. No. 45. Skerlecz kinevezésének fogalmazványa: MNL OL, A 35 1769. Dec. No. 76. Pályafutását l.: Héjja 2009. 445–447.; Szijártó 2021. 419–420.

⁹⁷ MNL OL, A 34 1769/34.

Ahogy az előzőekben is utaltam rá, a külsősök jelentkezése, álláskérélmé nem volt szokatlan a korszakban, de mindegyikük esetében közös volt, hogy nemesi származásúnak kellett lenniük. A különféle állami szolgálatban alkalmazottak és a vármegyei tisztviselők mellett egy fontos utánpótlást jelentett az 1760-ban alapított magyar nemesi testőrség állománya. A gárdistáknak csak egy része lépett át a császári-királyi hadseregbe, többen visszatértek vármegyéjükbe, de sokan polgári hivatalban akarták keresni a boldogulásukat,⁹⁸ ahogy ezt Aszalay esetében bemutattam. 1770-ben Rimay Mihály, a magyar nemesi testőrség hadnagya folyamodott egy álláshelyért a polgári közigazgatásban, miután hét év elteltével meg kívánt válni a gárdától, és Mária Terézia gondoskodásában bízott. Kérvényében kiemelte képzettségét: Nagyszombatban és Egerben bölcsészeti tanulmányokat folytatott, Pesten juratusi tapasztalatot szerzett, majd 1764-től a testőrségnél szolgált, ahol elsajátította a német, a francia és az olasz nyelvet.⁹⁹ Mivel ekkor nem volt üresedésben lévő állás, a kancellária „feljegyezte” a nevét, vagyis mintegy „várólistára” tette, hogy az első adandó lehetőségnél őt vegyék fel.¹⁰⁰ Majd miután októberben közszájon forgott, hogy üresedés következtében bővíteni kívánják a helytartótanács titkári állományát, Rimay újfent jelentkezett. Támogatója magas rangú főnemes, maga Esterházy Miklós herceg, a gárda kapitánya volt, de ezzel mégsem ért cél. A királynő talán éppen a szakmai kompetenciát – és az egyre bővülő számú hivatalnoki kar létszámát – tartotta szem előtt, amikor nem járult hozzá a titkári kinevezéshez. Erre korábban kevés példa akadt. Mária Terézia javaslata, hogy „jelentkezhet a hercegnél, de nem kívánunk jelenleg titkárt felvenni [a helytartótanácshoz]” azonban mindenképpen a saját és Albert herceg jóindulatát és támogatói szerepét mutatja.¹⁰¹ Rimay kérvényei jól példázzák, milyen fontos szerepe volt a szóbeliségnek a tárgyalt korszakunkban: személyes jelentkezésekor Albert válasza szertefoszlatta a titkári állásról szőtt álmait¹⁰² – mindezt azonban csak akkor tudjuk nyomon követni, ha a szóbeliség tényét rögzítik az írott forrásokban, mint ez esetben is történt. Az elutasítás következtében Rimay (hetedmagával) az év végén újabb álláshelyre kandidált és a királynő ígéretére apellált, de a megüresedett pécsi kerületi helyettes főbiztos állását más nyerte el.¹⁰³ Magaviselete (és feltehetően szépírása miatt) az ígéretből az év végén lett valóság, amikor az 1758-tól bevezetett fogalmazói állásba felvették a helytartótanácsához. Karrierje mégsem tartott sokáig, még ugyanabban

⁹⁸ Khavanova 2018. 64.

⁹⁹ MNL OL, A 39 1770/4878.

¹⁰⁰ MNL OL, A 39 1770/5726. Vö. Khavanova 2018. 271.

¹⁰¹ HM HIM HL VI. 1. 1770/641. 1770. november 2. Rimay Hellebronth szerint 1771-től Albert herceg pozsonyi udvartartásához került titkárként. Hellebronth 1940. 319. Ez az adat téves, a kancelláriai iratokból egyértelműen kiderül, hogy a helytartótanácsnál alkalmazták.

¹⁰² MNL OL, A 39 1770/6272.

¹⁰³ MNL OL, A 39 1771/202.

az évben október 22-én egy hosszabb betegség következtében elhunyt, így nem állapíthatjuk meg, megérdemelte-e a támogatást.¹⁰⁴

Vajon akkor visszhang nélküli maradt a herceg személyzeti reformokat sürgető javaslata? Ezt megcáfolják az 1770-ben és 1771-ben végrehajtott személyi változások és előléptetések, amelyek bizonyíthatóan Albert előterjesztésére történtek, és egyértelműen a tanács munkájának javítását célozták. Ezek egyfelől az üresedések (Csiba és Gosztonyi István jubilálása), másfelől az úrbéri biztosként kiküldött tanácsosok (Sauska, Andrassy, Kvassay) távolléte miatt voltak szükségesek. Az új tanácsosok kinevezése tehát – a helytartó szerint – „egy elkerülhetetlen szükség” volt. Javaslataiban mind a jelöltek rátermettségére, mind a kincstár takarékosági érdekeire figyelemmel volt. Elsőként a buzgó és szorgalmas, ám számfelettiként alkalmazott Mednyánszky János bárót javasolta tanácsosnak, de Mária Terézia még egy év próbaidőt rendelt el számára, ami alatt tovább bizonyíthat. Albert Aszalay József titkár személyében egy fáradhatatlan szorgalmú, átlagon felül tehetséges és értelmes hivatalnokot akart tanácsossá kineveztetni. A másik titkár, Klobusiczky esetében nyitott elméjét és kivételes német nyelvtudását dicsérte, valamint az úrbéri ügyekben tanúsított addigi érdemeit. A személyes, napi ismeret-ségen túl a patronált alakja is megjelenik: az utolsóként javasolt Bacho János a pozsonyi főbiztosi kerületben működött, akit a herceg nem ismert, de adott felettese, Csáky János támogató szavára. Megbízott az igazgató abbéli véleményében is, hogy Bacho a helytartótanácsosi poszt mellett korábbi kerületi főbiztosi munkáját is el tudná látni. Albert mindhármuknál azzal érvelt, hogy már kapnak fizetést a kincstártól, amelyet megtartanak, tehát nem jelentene újabb kiadást. Mednyánszky pedig kész volt fizetés nélkül is tovább szolgálni, egy újabb üresedésig. Számításai szerint így tehát a helytartótanács dolgos, a legfelsőbb szolgálatra kész ügyes személyekkel rendelkezne, mindezt többletkiadás nélkül.¹⁰⁵

Az uralkodói döntéseket véleményező (és előkészítő) Magyar Királyi Udvari Kancellária azonban nyíltan felszólalt ezen újabb kinevezések ellen, feltételezhetően amiatt is, mert ezek nem a megszokott úton (a hivatali karriert követve) és a törvényi előírást betartva történtek, hanem „protekció” révén, sőt kívülről érkezettek számára nyitottak kaput. Gróf Eszterházy Ferenc kancellár ugyan elismerte, hogy az ügyek megnövekedett száma, a nyugdíjba vonult, illetőleg az úrbéri biztosként távollévő tanácsosok helyettesítése miatt szükséges újabb munkabíró személyek felvétele. Ugyanakkor felhívta arra az uralkodónó figyelmét, hogy a tanácsosok létszáma már túllépte a törvényileg lefektetett 22 főt (24 tényleges és két

¹⁰⁴ MNL OL, C 97 1. kötet, Rimay Michael. MNL OL, A 39 1771/5653.

¹⁰⁵ MNL OL, A 39 1770/6012. A négy titkár közötti rangvitát, amely a tanácsosi kinevezések miatt esetleg várható lett volna, Albert úgy gondolta megelőzni, hogy a harmadik titkárnak jogi vonalon ígért előrejutást, a negyediknek nyugdíjazást javasolt.

fő számfeletti),¹⁰⁶ sőt a titkárok létszáma is meghaladta az 1720-as években meghatározott három főt. Ha azonban a jelöltek mind tanácsosi kinevezést kapnak, akkor már 28 főre duzzadt volna a kormány szerv tanácsosi állománya.

Eszterházy felterjesztésében a hagyományos kiválasztási kritériumok mellett érvelt, amelyek megvilágítják az egykorúan bevett szokást és eljárást. Egyfelől szorgalmazta a vármegyei ügyintézési tapasztalatot – ezzel a legtöbb újonnan javasolt azonban nem rendelkezett.¹⁰⁷ Másik kifogása a jelöltek ellenében az volt, hogy így figyelmen kívül hagynák a törvényileg előírt elvet. A „paritás elve” szerint a kinevezetteknek ugyanis mintegy egyenlően kellett képviselniük a királyság mind a négy kerületét – így kerülhetett be ellenvetés nélkül Andrassy István a kormány-székhez.¹⁰⁸ Ezt az elvet azonban az 1760-as években egyre inkább figyelmen kívül hagyták, ezért a borsodi Aszalay Józsefet leszámítva túlsúlyba kerültek a pozsonyi állami vagy Pozsony környéki vármegyei hivatalnokok. Ők viszont a tapasztalat szerint legalább 12 évre lefoglalták a tanácsosi helyeket, és a máshonnan származó külsősök elől elvették volna a helyeket. A kiválasztáskor arra is ügyelni kellett, hogy a kívülről érkezettek esetében többé-kevésbé egyenlően legyenek képviselve a különböző hivatalok volt tisztviselői, elkerülendő egyes hivatalok túlsúlyát és túlzott befolyását. A kancellár kiemelte a hivatali összeférhetetlenség veszélyét is, mivel a több beosztás miatt könnyen elhanyagolhatták valamelyik munkakört. Itt Bacho Jánosra utalt, aki a pozsonyi főbiztosi kerületből került volna a helytartótanács-hoz, de egyidejűleg megtartotta volna biztosi tisztét is,¹⁰⁹ Csáky János, az Országos Főbiztosság igazgatója jelöltje kiváló adottságait hangsúlyozva azonban melegen protezsáta. Eszterházy viszont nemcsak abban kételkedett, hogy Bacho párhuzamosan el tudja látni mindkét feladatkörét, hanem a korabeli rangviszonyokat szem előtt tartva azt is aggályosnak érezte, hogy az Országos Főbiztosságban alá-fölérendelt viszonyban álló Bachonak és Csáky-nak a helytartótanács-ülésein egyenrangú tanácsosokként kell együttműködniük.

Mindezen ellenérvek ellenére Mária Terézia csaknem teljes mértékben elfogadta veje előterjesztését, így 1770-ben és 1771-ben Albert herceg és a helytartótanács elérte célját: Mednyánszky-n kívül valamennyi proponált személy kinevezést kapott. 1770. december végén Bacho János tanácsossá avanszált, a néhány évvel korábban titkárnak felvett Aszalay József és Klobusiczky József pedig átkerült tanácsosi rangba. Mindkettőjüket bizonyíthatóan támogatta nem csak a kormány szerv, hanem ahogy láthattuk, maga Albert herceg is kiváltképpen dicsérte őket, sőt végső soron

¹⁰⁶ Ember 1940. 36.

¹⁰⁷ A helytartótanácsi hivatalnokok számára ugyan kíváncsú volt a vármegyei ügyintézési tapasztalat, de vármegyei állást egyidejűleg nem viselhettek. Ember 1940. 26.

¹⁰⁸ Hasonlóra való hivatkozás megfigyelhető a kancelláriánál is: MNL OL, A 1 1759/28.

¹⁰⁹ MNL OL, A 39 1770/6149.

a Magyar Királyi Udvari Kancellária sem tett ellenvetést, hiszen tudásukat, gyakorlati ismereteiket nem vonta kétségbe.¹¹⁰ Esetükben a hivatali feladataikat ismerve érthető, hogy őket jelölték ki köznemesi tanácsossá. Mint titkárok ugyanis állandóan részt vettek a tanácsüléseken, de hozzászólási és szavazati joguk nem volt – viszont tapasztalatot, tudást és gyakorlatot szerezhettek.¹¹¹ Az előléptetés során tartották magukat a herceg javaslatához, továbbra is csupán titkári fizetést kaptak (1200 forintot), és majd csak mintegy egy év múlva, 1771 novemberében utalták meg nekik a rendes tanácsosi fizetést, a 2000 forintot.¹¹² Mednyánszky báró végül 1771 decemberétől nyert tanácsosi kinevezést. Ezzel a herceg javaslatai teljes mértékben megvalósultak, saját protezsztáltjai kerültek be az általa vezetett kormányshoz.

Kivételes karrierutak

A létszám megnövelése és a protezsztáltak előretörése azonban nem az egyetlen jele a helytartó esetleges befolyásának, Albert jelenléte megfogható a megszokottól eltérő esetek tanulmányozása révén is.

Kivételes esetnek számít Christoffy Ignác László ügye (megh. 1802), aki 44 évig lelkiismeretesen hivatalnokoskodott a helytartótanácsban, miközben végigjárta a teljes hivatali ranglétrát. A bölcsészeti tanulmányokat végzett, négy nyelvben jártas fiatal 1758-ban latin és német nyelvű folyamodványokkal kérelmezte alkalmazását. Ekkor került feltételeesen, különleges kegyből járulniuknak (vagyis hivatali segédnek) a pozsonyi kormányshoz.¹¹³ A helytartótanácsban ugyan a hivatali felvétel és előléptetés feltétele a nemesség igazolása volt,¹¹⁴ ám Christoffy ezt nem tudta iratokkal bizonyítani, állítása szerint azok eltűntek, de önmagát szabad jogállásúnak, sőt nemesnek nevezte.¹¹⁵ Ilyenkor volt hasznos a magas rangú támogató segítsége: munkájára Batthyány Lajos nádor is felfigyelt, és szándékában állt a tényleges nemességet kijárni neki, de ebben halála megakadályozta. Christoffyt Albert herceg is felkarolta, és a hivatalnok kérvényét még az Államtanács előtt is támogatta,¹¹⁶ aki így többszöri kérelmére végül 1767-ben nemességet nyert.

¹¹⁰ MNL OL, A 39 1770/6149.

¹¹¹ Ember 1940. 15. Vö. Khavanova 2018. 227–228., aki idézi Eszterházy Ferenc jellemzését a titkárok feladatairól és a kiválasztási kritériumokról.

¹¹² MNL OL, C 97 1. kötet, Aszalay Josephus, Klobusiczky Josephus. MNL OL, A 39 1771/5374.

¹¹³ MNL OL, C 20 1758. június 9.

¹¹⁴ Ember 1940. 37.

¹¹⁵ Az mindenképpen elgondolkodtató, hogy ilyen nevű családot az 1720-as, 1730-as évek nemességigazolási eljárásai során egyik vármegyében sem igazoltak. Vö. MNL OL, Acta nobilium (C 30), Acta comitatum-sorozat.

¹¹⁶ MNL OL, A 35 1767. Mai. No. 16.; ÖStA HHStA KA StR Prot. 1766. Nr. 738. 1766. március 26.

Címerképe hűen tükrözi hivatását, ezen két, keresztbe tett író toll látható.¹¹⁷ Karrierjét rangemelése és ez a különleges kegy tovább lendítette: ő volt az újonnan felállított helytartótanácsi iktatóhivatal első segédiktatója, majd 1770 és 1783 között iktatóként működött. A helytartó 1776-ban dicsérettel szolt Christoffyról, aki a megszabott 8-tól 11-ig, illetőleg 2-től 5-ig tartó munkaidőn túl is éjt nappallá téve dolgozott, még hétvégén és ünnepnapokon is, hogy rendben, még beérkezésük napján beiktassa az iratokat.¹¹⁸ Miután három évig a kiadóhivatalban kiadmányozóként alkalmazták, 1786-ban őt bízták meg a helytartótanácsi irattár (levéltár) vezetésével. Pályafutása végén 1801-ben idős kora és meggyengült egészségi állapota miatt vonult nyugállományba mint helytartótanácsi titkár és irattáros. Megbecsültségét a nyugdíjazásakor keletkezett iratok is bizonyítják. Évtizedes munkáját – József nádor javaslatára – királyi tanácsosi kinevezéssel és teljes fizetésének, az évi 1200 forint jövedelmének megtartásával jutalmazták, vagyis megérdemelte a 34 évvel korábbi rendhagyó nemesítést.¹¹⁹ A munkában tanúsított szorgalom és buzgóság másokat is nemességhez segített, így Nádasdy Lipót magyar udvari kancellár támogatására Krutten Mátyás kancelláriai járulnok őt hivatalban töltött év után nyert nemességet – a címerpajzsában ülő holló itt is író tollat tart csőrében.¹²⁰

A pártfogók meghatározó szerepe és a hivatali előrejutásért mindenáron küzdő hivatalnok képe a legjobban Subich (Subics) Ferenc példájából tűnik ki. A hivatali iratok nemcsak ezt világítják meg, hanem kinevezéseinek körülményeit is, egyben magyarázatot adnak a megtört hivatali évekre (1761–1764, 1766–1773) Ember Győző adattárában. Subich (1734. december 3.–1786. július 30.)¹²¹ egy igen nagyívű karriert futott be, bár több mellékvágányon át jutott magasra patrónusainak köszönhetően. A 26 éves fiatal Heves vármegye – név szerint Barkóczy Ferenc püspök-főispán – javaslatára az elsők között vették fel az újonnan alapított magyar nemesi testőrségbe.¹²² Miután pártfogóját 1761-ben esztergomi érseknek nevezték ki, Barkóczy már június 6-án kelt kérvényében kikérte a fiatal gárdától személyi titkárnak. Az uralkodónő a „legkegyesebben” engedélyezte a szolgálat alóli felmentését, sőt egyben a primás azon különleges kérését is, hogy Subichnak adják meg a tiszteletbeli helytartótanácsosi titkári címet, anélkül, hogy kinevezési illetéket kellene fizetnie vagy akár ott munkát végeznie.¹²³ Az érsek mellett

¹¹⁷ A nemesítés: MNL OL, A 57 47. kötet, 691–693. oldal.

¹¹⁸ MNL OL, A 39 1776/6358; Ember 1940. 47.

¹¹⁹ MNL OL, A 39 1801/9077; MNL OL, C 84 1801. F. 3. p. 157.

¹²⁰ MNL OL A 1 1766/265; Khavanova 2018. 120.

¹²¹ Hellebronth 1940. 340.; MNL OL, A 39 1786/8788.

¹²² MNL OL, A 27 Heves vármegye, 1760/128.

¹²³ MNL OL, A 1 1761/251; HM HIM HL VI. 1. 1761/30. A kinevezési okirat másolata: MNL OL, A 1 1766/253.

töltött évekről nem maradt fenn összefüggő levéltári iratanyag,¹²⁴ de egyértelmű a kliensi viszony jelentősége. Barkóczy elhunyt (1765. június 18.) után titkárának már újabb pártfogót és újabb állást kellett keresnie. Ekkor a Magyar Királyi Udvari Kancelláriához fordult, hogy újabb alkalmazásáig biztosítsák számára a korábban neki járt 500 forint fizetést. Kérvénye még az Államtanács elé is eljutott, és a királynő elismerve tehetségét és figyelembe véve a kancellária előterjesztését a fiatal nemes „önhibáján kívüli gonosz sorsáról” (feltehetően itt patrónusa elvesztésére utalhattak) kinevezte a Magyar Kamarához, bár csekélyebb, 400 forint fizetéssel.¹²⁵ Sorsa újabb fordulatot vett, amikor Eszterházy Ferenc kancellár 1765. december 29-én öt javasolta Albert újonnan felállítandó helytartói titkárságára, 800 forint díjazással. Mellette szólt az is, hogy nem külsőst kellett felvenni, hanem már állami alkalmazásban állt.¹²⁶ Az egyelőre nem tisztázható, hogy az új helytartó a saját irodájában alkalmazta-e titkárként (pedig már az esküformulát is elkészítették a nevére¹²⁷), de az tény, hogy kvalitásai miatt a helytartótanácsban április 19-én titkári alkalmazást nyert. (Annak ellenére is így jártak el, hogy a kormányservről az előírás szerint csak három titkárt foglalkoztattak.¹²⁸) Subich az állást az 1761. évi tiszteletbeli titkári címéhez utalt előjogokkal együtt kapta meg.¹²⁹ Ez viszont a *senium-ely*¹³⁰ miatt már előnyt és rangelsőséget (*praecedentia*) jelentett számára a többi helytartótanácsi titkárral szemben, mivel kinevezésének dátuma korábbi volt az övékéénél. A másik három titkár ezt a helyzetet igencsak rossz néven vette: Hatos Ferenc 1742-től állt helytartótanácsi alkalmazásban, és ekkor már például három éve ténylegesen titkárként működött.¹³¹ Aszalay és Klobusiczky ugyan alig néhány hónappal korábban kerültek be a kormányservekhez, de mindhárman jogtalannak érezték Subich kérését, és közös folyamodványt nyújtottak be. Azt kérvényezték, hogy Hatos lehessen a rangidős titkár, és Subichot velük egyező jogok illessék csak meg.¹³² Ezt a kancellária is támogatta, azzal érvelve, hogy

¹²⁴ Barkóczy érsek melletti időszakáról nem sikerült újabb adatra bukkannom. Köszönöm Hegedűs András (Prímási Levéltár) és Horváth István (Egri Érseki Levéltár) segítségét.

¹²⁵ ÖStA HHStA KA StR Prot. 1765. Nr. 2216; a fogalmazvány, Subich kérvényével: MNL OL, A 34 1765/243; MNL OL, A 1 1765/324. 1765. szeptember 23.; ÖStA FHKA NHK UK Akten 2 Fasc. 1. Subd. 2. 24 ex Octobris 1765. Szeretnék köszönetet mondani Olga Khavanovának, hogy felhívta figyelmemet erre a forrásra.

¹²⁶ MNL OL, N 13 Lad. 67. Fasc. 1. No. 4. 1765. december 29.

¹²⁷ MNL OL, N 13 Lad. 62. Fasc. 1. No. 56. 1766. február 16.

¹²⁸ MNL OL, A 1 1724/2. 14. oldal.

¹²⁹ MNL OL, A 34 1766/160; MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1766. április 19.

¹³⁰ A korszak *praecedentia* (elsőbbségi rangsor) kérdésére l. Wellmann 1940–1941, különösen 262–270., 279. és Khavanova 2018. 229–230.

¹³¹ MNL OL, C 97 1. kötet, Hatos Franciscus.

¹³² MNL OL, A 34 1766/208. A három titkár saját kezű beadványa: MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1766. április 2.

Subich 1761-ben csupán tiszteletbeli kinevezést kapott, és soha nem tevékenykedett ténylegesen ezen a poszton, csak 1765. október 14-től a Magyar Kamarában. A királynő ekkor hajlott is arra, hogy Subichot ne helyezze a többiek fölé, és erről leiratban értesítette a helytartótanácsot.¹³³

A titkár valamiként azonban mégis meggyőzte a helytartót, aki tapasztalatlanságában nem a szabályos módon járt el. Önkényesen visszatartotta Mária Terézia parancslevelét, sőt az okiratot nem a kancellárián keresztül küldte vissza Bécsbe, hanem közvetlenül Mária Teréziához juttatta el kérelmezve, hogy Subichnak mégis járhasson az előrang (és mellesleg máshol kívánta volna alkalmazni, talán éppen amiatt, hogy ne legyen feszültség a titkárok között). Így voltaképpen felülbírálta a királynő döntését, amelyet a kancellária nem hagyhatott szó nélkül. Eszterházy Ferenc magyar udvari kancellár udvarias, de igen határozott hangú előterjesztésében hallatlannak és rendkívül veszélyesnek nevezte, ha bármelyik „akárhogy is nevezendő” kormány szerv elnöke ilyen önkényes cselekedetre szánja el magát. Felhívta Mária Terézia figyelmét arra, hogy ez az uralkodói tekintély és a hivatali rend megsértését jelenti. A királynő azonban bizodalommal volt veje iránt: „minden reflexió helytálló, amelyet a kancellária tett, de a herceg esetében soha nem kell aggódni”,¹³⁴ és végeredményben jóváhagyta veje szokatlan és ügyetlen lépését, amelyet a tehetségesnek tartott titkár támogatójaként tett. Panaszuk és a kancellár érezhető rosszallása ellenére (aki még Subichnak a kamarához történő visszahelyezését is felvetette) Mária Terézia megerősítette veje döntését és javaslatát, bár „a jövőre nézve következmények nélkül” engedélyezte csak a példa nélküli rangadományt, és a helytartótanácsban tartotta a fiatal nemest.

Subich a későbbi években több fontos posztot tudhatott magáénak,¹³⁵ előléptetésében Albert szerepe vitathatatlan: „rangidőssége” ellenére az 1770. évi személyi változásoknál őt ugyan nem léptették elő tanácsossá, de a herceg felismerte különleges tehetségét és vonzódását a jogi ügyletekhez, és már ekkor (Mária Terézia jóváhagyásával) egy ítélőmesteri pozíciót helyezett számára kilátásba.¹³⁶ Fekete György országbíró (aki udvari alkancellárként végigkísérte a hivatalnok 1765–1766. évi kinevezésének történetét) 1773-ban például őt javasolta országbírói ítélőmesternek, és Albert herceg ezúttal is melegen támogatta.¹³⁷ Munkáját 1783 februárjában királyi tanácsosi címmel honorálták.¹³⁸ Tehetségét, tapasztalatát,

¹³³ MNL OL, A 1 1766/235. 1766. május 7. A leirat: MNL OL, A 35 1766. Mai. No. 98.

¹³⁴ MNL OL, A 1 1766/253. Az általam korábban másként felvázolt történetet az újabban feltárt források tükrében módosítottam. Kulcsár 2019. 1098.

¹³⁵ Pályafutásának évszámai, ellentmondó adatokkal: Sebők 2017. 58.

¹³⁶ MNL OL, A 39 1770/6012.

¹³⁷ Fekete levele: MNL OL, N 13 Lad. 70. Fasc. 7. No. 24. A kancelláriai ügyiratok: MNL OL, 1773/4464, 1773/5270.

¹³⁸ MNL OL, A 39 1783/1727, 1783/1979.

befolyását és támogatóit jellemzi, hogy amikor az év márciusában Szláv Pál hét-személynőki kinevezése miatt megüresedett a királyi jogügyigazgatói poszt, tíz pályázó közül (köztük volt Lányi József aligazgató is) őt választották ki. Subichot ekkor Albert már nem protezsálhatta, mivel 1781-ben Osztrák Németalföldre távozott, de a javaslattevő magyar kancellária (és Eszterházy Ferenc) ez alkalommal Subich mellett tette le a voksát, jogtudása miatt. Ekkor átkerült a Magyar Kamara állományába tanácsosi rangban szavazati és tanácskozási joggal együtt.¹³⁹ Jogügyigazgatóként azonban már nem tudott sokáig tevékenykedni, 1786. július 30-án éjjel lakásában megbotlott a lépcsőn és olyan szerencsétlenül esett le, hogy belehalt sérüléseibe.¹⁴⁰ Fiatalkori erőszakos továbbjutási eszközei háttérbe szorulnak későbbi karrierjének tükrében, valamint a műveltségét és tudományszeretetét bizonyító tények ismeretében. Ő másolta le 1776-ban az „Ének Pannónia megvételéről” című verset egy kéziratos kódexből, amelyet Révai Miklós adott ki, és a mű első publikációjának számít.¹⁴¹ Könyvtára 2538 kötetből, kéziratokból és térképekből állt, amelyet Helischer József esztergomi tanácsos vásárolt meg, és ma a város könyvtárának alapját képezi.¹⁴²

1769-ben egy másik különleges és mindaddig (sőt, azt követően is) példa nélküli esetre lehetünk figyelmesek. A helytartótanács és alhivatalai, továbbá a számvevősége sokáig külön hivatalt képeztek, közös alkalmazottaik nem voltak, munkájukat egymástól függetlenül végezték (bár a hivatali étellel kapcsolatos ügyeikben a helytartótanácsi irodaigazgató volt az illetékes, és ő tehetett javaslatot a jelöltekre). Az év januárjában azonban Albert herceg külön kérésére a számvevőségtől Radkovicz (Radkovics) Ferencet¹⁴³ az uralkodónő kinevezte helytartótanácsi tanácsossá, akinek a szavazati jogot is megadták.¹⁴⁴ Radkovicz ekkor már elismert, tapasztalt hivatalnoknak számított: 1752-től a helytartótanács számvevőségén működött, és rendkívüli ismeretekre tett szert a számvitel terén, megbízhatósága közismert volt. 1758-ban például a számvevőségéből ő kísérte volna a porosz csapatok betörése esetén a helytartótanácsi levéltárat és hivatalt a Budára menekítéskor.¹⁴⁵ Az 1759-től már számvevőként alkalmazott hivatalnok többször is folyamodott fizetésemelésért, mégis csak a herceg hivatalba lépése után lett ennek eredménye: Mária Terézia 1766. április 1-jével 200 forinttal megnövelte 1000

¹³⁹ MNL OL, A 39 1783/2220, 1783/2419.

¹⁴⁰ MNL OL, A 39 1786/8788.

¹⁴¹ Szabados 2017. 314.

¹⁴² Szállási 1994. 73.

¹⁴³ Radkovicz/Radkovics Ferenc 1724 táján született, mivel 1801. március 7-én hunyt el Pécsen, 77 éves korában. Holub 1936.

¹⁴⁴ MNL OL, A 1 1769/36. 1769. január 25.

¹⁴⁵ MNL OL, N 12 Lad. 4. Fasc. 7. No. 20.

forintos járandóságát.¹⁴⁶ Munkavégzésével továbbra is elégedettek voltak, sőt a tanácsban egyre nagyobb szükség volt a szakszerű ismeretekre – ezt mutatja 1769. évi előléptetése, amelynek szövegét a Királyi Könyvekbe is bemásolták.¹⁴⁷ Mivel tanácsosi kinevezést minden esetben csakis az uralkodó tehetett, előléptetése így túlmutatott a herceg-helytartó jogosítványain, Albert támogatása azonban döntő volt.

Az addig gyakorlattól eltérően Radkovicz tanácsossága mégsem jelentette azt, hogy megvált volna számvevői feladataitól, hanem egyszerre töltötte be mindkettőt, sőt engedélyezték, hogy csak akkor vegyen részt a tanácsuléseken, amikor ezt a számvevőségi és számadói ügyek megengedik.¹⁴⁸ Albertnek ez a személyzeti változtatási javaslata azt is egyértelműen mutatja, hogy egyre inkább törekedtek a hivatali szakszerűsödésre, és a herceg jelenléte és befolyása akár különleges eseteket is eredményezett. Radkovicz munkáját a későbbiekben is elismerték. 1771-től számvevőségi igazgatónak nevezték ki, és javadalmát 1500 forintra emelték. Radkovicz nyugálományba vonulásáig, 1790-ig látta el feladatait, megbecsültségét az is mutatja, hogy ekkor 2000 forint nyugdíjjal jubiláltak.¹⁴⁹ Fennmaradt saját kezű nyugdíjkérelme segítségével „első kézből” állapíthatók meg karrierje állomásai, és személyes adatokat is megtudhatunk belőle, így például azt, hogy filozófiai és jogi tanulmányokat végzett, és két évig volt joggyakornok, mielőtt a helytartótanácsra került. Életkora is meghatározható, mivel beadványát 67 évesen nyújtotta be.¹⁵⁰

Összefoglalás

Az előzőekben bemutatott szokványos esetek egy részéről, illetőleg mind a három különleges esetről elmondható, hogy valamennyi jelölés, előléptetés a helytartó úgymond kérésére, „javaslatára” született, szerepe, befolyása tehát vitathatatlan. Albert ugyan nem gyakorolhatott kinevezési jogkört, de ajánlása (*recommendatio*) döntő lehetett. A jelöltek esetében egyfelől a magas rangú pártfogó személye volt mérvadó, amelyet korábban már más esetekben is megfigyelhettünk. Másfelől azonban a tehetség, a tapasztalat és a gyakorlati ismeretek kerültek kiemelésre. Nem lehet megfeledkezni a családi érdemről sem, bár az 1770-es évektől a pályázók és a támogatók egyre ritkábban hivatkoztak erre. Ellenpéldát is találunk erre: Albert herceg 1771-ben pártfogoltját, Mednyánszky János bárót (akit 1769-ben még gyakornokként vettek fel) éppen annak apjának érdemeire való hivatkozással

¹⁴⁶ MNL OL, N 13 Lad. 62. Fasc. 2. No. 7; MNL OL, A 34 1766/460. 1766. november 22.

¹⁴⁷ MNL OL, A 57 48. kötet, 125–126. oldal. A fogalmazványa: MNL OL, A 35 1769. Febr. No. 116.

¹⁴⁸ MNL OL, A 39 1771/5849.

¹⁴⁹ MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1771. január 28., MNL OL, A 39 1771/397; MNL OL, C 97 I. kötet, Radkovics Franciscus.

¹⁵⁰ MNL OL C 84 1790. F. 20. p. 15.

is ajánlotta melegen tanácsosi posztra. Mednyánszky Antal évekig szolgált a Királyi Táblán, később állítólag a Hétszemélyes Táblára került át.¹⁵¹ A helytartó javaslatára János nevű fia végre elnyerte a szavazati és tanácskozási joggal járó tanácsosi rangot, de továbbra is fizetés nélkül (számfelettiként) alkalmazták – fizetést majd csak 1775-től utaltak ki neki.¹⁵²

Bármennyire fontos pozíciót töltött is be Albert, annyi összefoglalóan megállapítható, hogy befolyása kezdetben kevésbé volt érezhető az egyes állásokra történő kinevezéseknél, ez végső soron a királynőtől függött, ahogy ezt az elvet már helytartói kinevezésekor lefektették.¹⁵³ Szerepe így az első években leginkább a számfeletti helyekre történő javaslatok esetében vagy a tiszteletbeli tanácsosi cím odaítélésekor érvényesülhetett – vagyis olyankor, amikor ezek az új posztok nem terheltek meg újabb kiadással a kincstárat. A kezdeti éveket követően azonban észlelhető, hogy a megüresedő álláshelyekre a herceg a már jól bevált, használható és megbízható hivatalnokait protezsálta. A tehetséges és szakértő munkaerőre szükség is volt a bevezetett hivatali reformok és az egyre inkább megjelenő szakszerűsítés miatt. A tanácsosok száma a folyton gyarapodó ügyek miatt megcsappant: 1765-től az úrbéri ügyek és az úrbérrendezés miatt a helyszínre küldött királyi biztos tanácsosok távolléte okozta ezt, majd 1773 után a jezsuita rendtől átvett államosított oktatásügy is újabb feladatokat rótt a helytartótanácsi alkalmazottakra. A munkaerőhiányon és a kompetens hivatalnokok csekély számán némileg segített, amikor 1779-ben feloszlatták a Horvát Királyi Tanácsot, és annak alkalmazottainak egy részét átvette a helytartótanács.¹⁵⁴

Albert személyének jelentősége másfelől a fizetésemelések kérvényezésekor mutatható ki. A Magyar Királyi Udvari Kancellária ugyan minden módon meg-

¹⁵¹ MNL OL, A 1 1768/366; Sebők 2022. 113–114. Ez utóbbi megállapítás a kinevezési iratok alapján még ellenőrizendő.

¹⁵² ÖStA FHKA NHK UK Fasz. 2. Subd. 2. No. 8 ex Februar 1775. fol. 193–194. Hivatali pályafutása: Ember 1940. 200.; MNL OL, C 97 1. kötet, Mednyánszky Joannes; MNL OL, A 39 1770/6149; MNL OL, C 42 Fasc. 19. No. 170. 1771. december 24. 1771/7006. – Az adatok pontosságának jelentőségét jól mutatja, mi történik elírás esetén: a legújabb szakirodalom egy olyan Mednyánszky Antaltól beszél, aki a helytartótanácsosi poszt mellett a Hétszemélyes Táblára is bekerült volna főnemesi ülnöknek (1771–1785). Szijártó 2021. 392. Ahogy az előzőekben bemutattam, az előírások miatt egy hivatalnok nem is viselhetett volna egyidőben két hivatalt (egyszerre kellett volna Pozsonyban és Pesten lennie), tehát már ez is cáfolhatta volna a megállapítást. A helytartótanácsban Mednyánszky Jánost alkalmazták, aki nem 1796-ban hunyt el, sőt 1796 és 1818 között a számvevőhivatal igazgatója volt. Udvarhűségét besúgóí jelentései is bizonyítják: MNL OL, I 50 Fasc. 26–28. Vö. Domanovszky 1944. 154.

¹⁵³ ÖStA HHStA KA StR Prot. 1765. Nr. 2656.

¹⁵⁴ Így megmagyarázható például Mihálkovich János pályafutása, aki 1767-től, a Horvát Királyi Tanács megalakításától szolgált a hivatalban, majd 1779-ben átkerült a helytartótanácsba titkárnak, 1794-ben tanácsosi rangot nyert, és 1811-ben nyugalmazták. MNL OL, C 97 1. kötet, Mihálkovich Joannes. Szijártó 2021. 414–415.

próbált ellenállni annak a törekvésnek, hogy újabb és újabb kinevezések révén nagyobb költségeket kelljen kifizetni, de ezen a téren Mária Terézia – ahogy láthattuk – eseti engedményeket tett, bár igyekezett a rendelkezésre álló keretösszeget akár a fizetések felosztása révén megtartani. Albert herceg időről-időre fel-emelte szavát a fizetés nélkül alkalmazottak érdekében,¹⁵⁵ és többször támogatta vagy maga kérvényezte az alacsonyabb beosztású hivatalnokok fizetésemelését.¹⁵⁶ Ezeket a királynő általában a kincstárra nehezedő újabb hosszútávú költségekre való indoklással utasította el. A herceg 1776-ban már nem elégedett meg csupán a kérvényezéssel, hanem saját hatáskörében megvizsgáltatta, mi módon lehetne a fizetésemelést mégis megvalósítani a kincstár megterhelése nélkül. Tervezetében az elhalálozások miatti üresedésben lévő álláshelyek költségét és alacsonyabb fizetésű tanácsosok alkalmazását javasolta, így fennmaradt volna egy bizonyos összeg, amelyet meg lehetett volna osztani a hivatalnokok között. A fizetésemelést az alacsonyabb beosztásban szolgáló járulnokok számára kérvényezte, akik csupán évi 200 forintot kaptak fizetségül, de további nyolc szorgos, ám kisfizetésű alkalmazott díjazásán is javítani kívánt. A részletes költségterv azonban meghaladta volna azt az összeget, amely a más beosztásban szolgáló tanácsosok fennmaradó fizetéséből összeadódott volna. Így Albert herceg a királynő jóindulatában bízott, sőt azzal is érvelt, hogy a központi kormányzat szervek beosztottjai nem esnek egyenlő elbírálás alá, mert a hasonló munkakörű kamarai alkalmazottak magasabb fizetést kaptak kézhez. A kancellária néhány részletben cáfolta Albert számításait, de a királynő ezúttal is kedvezően viszonyult veje kérvényéhez, bár egy köztes megoldás mellett döntött. Jóváhagyta a kamarai fizetésekkel egyező díjazásokat, de korlátozta az alsóbb rendű hivatalnokok számát. Az alacsony fizetésűek esetében nem járult hozzá az általános fizetésemeléshez (ez valószínűleg más hivatalnál is emelést, és így végső soron ténylegesen a kincstár kiadásainak emelkedését jelentette volna). Mária Terézia különleges kegyként évente azonban 1000 forintot bocsátott a kincstárból a herceg rendelkezésére, amelyből Albert megjutalmazhatta a szegényebb és szorgos tisztviselőket, de az összeget nem fordíthatta állandó fizetésekiegészítésre.¹⁵⁷ Ez egyrészt mutatja a királynő jóindulatát és a herceg kezdeményezésének támogatását is, másrészt azonban azt a törekvést is, hogy ne váljon általánossá a kifizetés, hanem csak és kizárólag a herceg személyéhez kötődjön, akinek így támogatói és pártfogói szerepe még inkább megerősödött.

Albert herceg 1780. december 28-án lemondott valamennyi magyarországi tisztségéről, és hitvesével együtt átvették Osztrák Németalföld kormányzóságát, ezzel véget ért az az időszak, amelyben valamelyes befolyása és ráhatása volt

¹⁵⁵ Például a fizetés nélküli főnemesi tanácsosok érdekében: MNL OL, A 39 1771/5849.

¹⁵⁶ MNL OL, N 13 Lad. 62. Fasc. 6. No. 13; MNL OL, A 39 1771/5849, 1776/5989.

¹⁵⁷ MNL OL, A 39 1776/6358.

a magyarországi hivatali kinevezésekre és előléptetésekre. A célzott, uralkodói szándékokat, támogatói stratégiákat felvázolni kívánó kutatások újabb, további lehetőségeit ez irányba is lehetne bővíteni: mi történt a feloszlatott helytartói kancelláriájával, annak hivatalnokaival, megfigyelhető-e jelentős személyi változás 1781-ben a helytartótanácsban, vagy csupán az 1783. évi alapvető átalakításkor, esetleg az 1784. évi budai átköltözés alkalmával? Az előzőekben bemutatott esetek alapján úgy vélem, mindezen vizsgálatokat mindenképpen csakis személyre szabottan, egyénenként érdemes végezni, mert az eddigi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a személyzeti ügyeket legtöbbször egyedi elbírálással intézték.

Források

- HM HIM HL VI. 1. = HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Magyar nemesi testőrség iratai (VI. 1.)
- MNL FVL XIII. 13. a. 2. = Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára, Kempelen (pázmándi) család levéltára, Családi iratok, Kempelen János iratai (XIII. 13. a. 2.)
- MNL OL, A 1 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Originales referadae (A 1)
- MNL OL, A 27 = MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Litterae comitatum (A 27)
- MNL OL, A 34 = MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Conceptus referadarum (A 34)
- MNL OL, A 35 = MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Conceptus expeditionum (A 35)
- MNL OL, A 39 = MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Acta generalia (A 39)
- MNL OL, A 57 = MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Libri regii (A 57)
- MNL OL, A 79 = MNL OL, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Index individuorum Cancellariae (A 79)
- MNL OL, C 20 = MNL OL, Helytartótanács levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Fasciculi mensium: Litterae (C 20)
- MNL OL, C 42 = MNL OL, Helytartótanács levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Acta miscellanea (C 42)
- MNL OL, C 84 = MNL OL, Helytartótanács levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum gremiale (C 84)

- MNL OL, C 97 = MNL OL, Helytartótanács Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Vegyes ügyviteli segédkönyvek (C 97)
- MNL OL, E 21 = MNL OL, Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, Benignae resolutiones (E 21)
- MNL OL, I 50 = MNL OL, Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, Hungarica aus der Privatbibliothek S. M. Franz I. (I 50)
- MNL OL, N 12 = MNL OL, Regnicolaris levéltár, Archivum palatinale, Archivum palatinale comitis Ludovici Batthyány (N 12)
- MNL OL, N 13 = MNL OL, Regnicolaris levéltár, Archivum palatinale, Archivum locumtenentiale Alberti Ducis Saxoniae (N 13)
- MNL OL, P 298 = MNL OL, Habsburg család magyaróvári levéltára, Albert herceg (P 298)
- ÖStA FHKA NHK UK = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer, Ungarisches Kameralé
- ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
- ÖStA HHStA KA StR Prot. = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Protokolle
- OSzKK = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

Felhasznált irodalom

- Bauer 1997–2005 = Bauer, Volker: Repertorium territorialer Amtskalender und Amtshandbücher im alten Reich. Adreß-, Hof-, Staatskalender und Amtshandbücher des 18. Jahrhunderts. 1. Nord- und Mitteldeutschland. Frankfurt am Main, 1997 (Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte 103.); 2. Heutiges Bayern und Österreich, Liechtenstein. Frankfurt am Main, 1999 (Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte 123.); 3. Der Westen und Südwesten. Frankfurt am Main, 2002 (Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte 147.); 4. Periodische Personalverzeichnisse des Alten Reiches und seiner Institutionen. Frankfurt am Main, 2005 (Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte 196.).
- Cserpes – Szijártó 2010 = Cserpes Tünde – Szijártó M. István: Nyitott elit? A magyar főmértóságok a 18. században. Századok 144. (2010), 1225–1261.
- Domanovszky 1944 = Domanovszky Sándor: József nádor élete I/1. Budapest, 1944.
- Ember 1940 = Ember Győző: A Magyar kir. Helytartótanács ügyintézésének története, 1724–1848. Budapest, 1940.
- Fallenbüchl 1970 = Fallenbüchl Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. Levéltári Közlemények 41. (1970), 259–336.

- Fallenbüchl 1977 = Fallenbüchl Zoltán: A tiszticímterek története Magyarországon. In: Dányi Dezső (szerk.): Történeti Statisztikai Tanulmányok 3. Budapest, 1977. 305–324.
- Fallenbüchl 1986 = Fallenbüchl Zoltán: Archontológia. In: Kállay István (szerk.): A történelem segédtudományai. Budapest, 1986². 124–140.
- Fallenbüchl 1992 = Fallenbüchl Zoltán: Mária Terézia magyar dikaszteriális tanácsosai 1740–1780. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1984–1985. Budapest, 1992. 282–334.
- Fazekas 2021 = Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. Budapest, 2021.
- Felhő – Vörös 1961 = Felhő Ibolya – Vörös Antal: A helytartótanácsi levéltár. Budapest, 1961 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 3.)
- Héjja 2009 = Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848. Gyula, 2009 (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.)
- Hellebronth 1940 = Hellebronth Kálmán: A magyar testőrségek névkönyve, 1760–1918. [Budapest, 1940]
- Holub 1936 = Holub József: A pécsi ferencesek hétszáz éves története. Dunántúl, 1936. december 25., 31–32. <http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=23405> (letöltve: 2014. augusztus 23.)
- Khavanova 2005 = Khavanova, Olga: Az apai érdemeket a fiúkban jutalmazni. Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején. Századok 139. (2005:5), 1105–1129.
- Khavanova 2008 = Khavanova, Olga: A kérelemírás mestersége és hivatalnoki pályafutások a 18. századi Habsburg Monarchiában. Századok 142. (2008:5), 1249–1266.
- Khavanova 2014 = Khavanova Olga: „Kitűnő tehetséggel ellátott, különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” Hivatalnoki pályafutások a Magyar Kamaránál a felvilágosult abszolutizmus idejében. Századok 148. (2014:5), 1209–1228.
- Khavanova 2018 = Khavanova Olga: Усердие, честолюбие и карьера. Чиновничество в монархии Габсбургов в эпоху просвещенного абсолютизма [Szorgalom, ambíció és karrierépítés. A késő 18. századi Habsburg Monarchia közigazgatási elitje]. Moszkva, 2018
- Kulcsár 2012 = Kulcsár Krisztina: Adalék a helytartótanács 1769. évi reformjához. Albert szász-tescheni herceg első helytartói éve és 1768. évi előterjesztése. In: Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk.): A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Budapest – Győr, 2012. 223–234.

- Kulcsár 2014 = Kulcsár Krisztina: Idegenként a Hétszemélyes Tábla élén. Albert szász-tescheni herceg elnöksége (1766–1781). In: Beliznay Kinga (szerk.): Életutak – életpályák. A Kúria elnökei. (Bibliotheca Curiae) Budapest, 2014. 17–32.
- Kulcsár 2019 = Kulcsár Krisztina: A 18. századi helytartó feladatai és politikai mozgástere Albert szász-tescheni herceg példája alapján. Századok 153. (2019:6), 1081–1100.
- Mihály 1985 = Mihály Ferenc: „Lecturis benevolis salutem!” In: Bél Máttyás: Az újkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése. Moson vármegye. Mosonmagyaróvár, 1985. 3–31. (Mosonmagyaróvári helytörténeti füzetek 4.)
- Noflatscher 2004 = Noflatscher, Heinz: 'Ordonnances de l'hôtel'. Hofstaatsverzeichnisse, Hof- und Staatskalender. In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (Hrsg.): Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. Wien – München, 2004. 59–75. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44.)
- Ódor 1995 = Ódor Imre: A „hivatali elit” Baranya vármegyében, 1711–1813. Levéltári Szemle, 45. (1995:2), 21–34.
- Papp Gábor: A Helytartótanács köznemesi tanácsosai (1723–1783). Az első eredmények. <http://szijarto.web.elte.hu/PG.html> (letöltve: 2023. március 2.)
- Reininger 2007 = Reininger, Alice: Wolfgang von Kempelen. Eine Biografie. Wien, 2007.
- Reininger 2011 = Reininger, Alice: Kempelen Farkas. Wolfgang von Kempelen. Életrajz. Budapest, 2011.
- Sebők 2012 = Sebők Richárd: Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon. Budapest, 2012. 15–50.
- Sebők 2017 = Sebők Richárd: Az 1722–1792 közötti országgyűléseken részt vevő és részt nem vevő ítélőmesterek prozopográfiai elemzése. Korall 70. (2017), 36–64.
- Sebők 2022 = Sebők Richárd: A Királyi Kúria társadalomtörténete 1724–1848. Köznemesi karrier a késő rendi kori legfelső bíróságon, különös tekintettel az érseki ülnökökre, a királyi ülnökökre és az ítélőmesterekre. Doktori disszertáció, ELTE BTK, 2022.
- Szabados 2017 = Szabados György: Országot egy fehér lóért. A „Pannóniai ének” forrásértékéről. In: Sudár Balázs (szerk.): Dentumoger I. Tanulmányok a korai magyar történelemről. Budapest, 2017. 313–340.
- Szállási 1994 = Szállási Árpád: Az orvosi bibliofília és Helischer József esztergomi könyvtára. Esztergom Évlapjai. Annales Strigoniensis 1994. Esztergom, 1994. 71–74.

- Szentkláray 1886 = Szentkláray Jenő: Gróf Niczky Kristóf életrajza. Pozsony – Budapest, 1886.
- Szijártó 2010 = Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792. Keszthely, 2010.
- Szijártó 2014 = Szijártó M. István: Hivatali karrier a 18. századi vármegyékben. Századok 148. (2014:5), 1273–1296.
- Szijártó 2019 = Szijártó M. István: A „professzionális” hivatalnokok tereziánus nemzedéke és a „bürokraták” hatalomátvétele. Századok 153. (2019:6), 1189–1206.
- Szijártó 2021 = Szijártó M. István: A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben. Budapest, 2021.
- Téglás 1928 = Téglás J. Béla: A történeti pasquillus a magyar irodalomban. Szeged, 1928.
- Tuza 2013 = Tuza Csilla: Céhszabályozási kísérletek, céhes viszonyok III. Károly uralkodásának idején. Levéltári Közlemények 83. (2013), 131–174.
- Wellmann 1940–1941 = Wellmann Imre: Rendi állás és hivatali rang a XVIII. század-eleji kormányhatóságokban. Levéltári Közlemények 18–19. (1940–1941), 250–303.
- Wolf 1863 = Wolf, Adam: Marie Christine, Erzherzogin von Oesterreich. I–II. Wien, 1863.